

Magyar nyelvészet, 1978

Pótlások az 1977. évi könyvismertetésekhez

An Anthology of Ugric Folk Literature.

Tales and Poems of the Ostyaks, Voguls and Hungarians. Selected and with an Introduction by Marianne D. Birnbaum, translated by Michael Heim and Charlotte Rogers. München, 1977. 239 l. (Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München. Serie C Band 5.)

Az antológia fő értéke – az, hogy végre megjelent! Több mint száz év óta esedékes már a finnugor nyelvcsaládon belül az ugor népek (a magyar, a vogul és az osztják) költészetének együttes vizsgálata. E vizsgálatról – természetesen – távolról sem várhatók olyan eredmények, amelyek például a finnugor nyelvcsaládon belül az ún. finnugri vagy akár az ún. permi csoportba tartozó népek folklórájának egybevetéséből adódnak, hisz az említett csoportok tagjai között a kapcsolatok mindmáig élők, a nyelven túl kulturális összetartozásuk is nyilvánvaló. Köztudomású, hogy a magyarok elődei legalább háromezer éve szakadtak ki az ugor közösségből, s legközelebbi nyelvrokonaiktól – azóta is – több ezer kilométernyi távolságban élnek. Ezek a tények föltétlenül meggondolkodtatók, de mégsem lehet eleve kizárni az ugor népek folklórája együttes vizsgálatának lehetőségét. A müncheni kötet anyaga rendkívül szerteágazó, az osztják hőséneke, a vogul sorséneke s a magyar ballada között több az eltérés, mint az egyezés, mégis szerencsés ötlet volt útjára bocsátani ezt az antológiát, amelynek továbbfejlesztésére és érdemi elemzésére a magyar tudománynak (a verstannak, a folklórkutatásnak, az ősköltészetkutatásnak) kell majd vállalkoznia.

Domokos Péter

Domokos Péter: Uralisztikai olvasókönyv.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1977. 634 l.

E szöveggyűjtemény – jellegét tekintve – egyetemi segédkönyv. Elsősorban a leendő magyartanárok (de szélesebb olvasóközönség) számára (is) készült, azzal a céllal, hogy tudományos szempontból helytálló ismeretekhez juttassa az érdeklődőt az uralisztika legkülönbözőbb kérdéseiben. A magyar és a nemzetközi szakirodalom általában nehezen hozzáférhető legfontosabb műveiből ad válogatást a kötet. A közölt cikkek, tanulmányok, tanulmányrészletek tematikusan három nagy csoportba sorolva kerülnek az olvasó elé: őstörténet-néprajz, népköltészet-mitológia és irodalom. Mindegyikhez válogatott bibliográfia ad további útmutatót.

Heverdle Lászlóné

Kesztyüs Tibor: Katalog der finnisch-ugrischen Bestände . . .
Göttingen 1977. (Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek) 1–4. köt.

A négykötetes kiadvány a Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek katalógusfelépítését tükrözi. Az első kötet a könyvtárban található 1946 előtt megjelent kötetes művek leírásait tartalmazza, a magyar és a finn történelem, irodalom- és nyelvtörténet témaköréből. A második kötet a magyar és finn vonatkozású egyéb szakirodalmat öleli föl, kivéve az irodalom és a történelem területét. A harmadik kötet a finnugrisztikai folyóiratállomány címleírásait összegzi. Ugyancsak a 3. kötetben található az első két kötet betűrendes mutatója, szerzők és címszavak szerint. A kötet összeállítója kilátásba helyezte a kiegészítő kötetek megjelenését is, melyek ötévenként kerülnének kiadásra.

A nagy értékű anyagot összegző katalógus használhatóságát azonban nagy mértékben akadályozza, az – anyagi okok miatt – csupán sokszorosítási technikával megvalósított leírás, amely a kézírásos cédulaanyag reprodukciója.

Németh S. Katalin

Kósa Francisc: Apor Péter kéziratának helyesírása és hangtana.
(Doktori disszertáció tézisei.) Cluj–Napoca, 1977. 37 l. (Magyar és román nyelven.)

A disszertáció a XVIII. századi erdélyi irodalom egyik legérdekesebb egyéniségének, Apor Péternek a munkásságával foglalkozik. A szerző – mivel az eddig megjelent kiadások nyelvészeti szempontból nem mérvadók – Apor Péter kézirateit vizsgálta meg helyesírási és hangtani szempontból. Az 1702 és 1750 között keletkezett kéziratok lehetővé teszik az „író nyelvének diakronikus szempontú vizsgálatát”. A vizsgálatok célja és eredménye az utolsó fejezetben nyeri el summázatát, a szerző foglalkozik az eltérő műfajú kéziratok (levelek, memoár, verses irodalmi alkotások) műfaji sajátosságaival, a nyelv időbeli változásával és elhelyezi Apor munkásságát a XVIII. századi egységesülő irodalmi nyelv fejlődésében.

Németh S. Katalin

Agg Gábor: Ragadványnevek 22 Zala menti faluból.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége. Budapest, 1978. 84 l. (Magyar Személynévi Adattárak. 20. sz.)

A gyűjtésre kiválasztott terület szervesen kapcsolódik *Ördög Ferenc* nagy névtani gyűjtéséhez (Személynévizsgálatok Göcsej és Hetés területén. Bp., 1973.), és adat-föltárásában, gyűjtési, közlési módszereiben is követi ezt a munkát.

Két szempontból vizsgálja a szerző a ragadványneveket. Először jelentéstani sajátságok figyelembevételével osztályozza a teljes névanyagot, összevonva a vizsgált 22 község valamennyi adatát. Ez a fölosztás tulajdonképpen a névadás indítékát is tükrözi, a legtöbb név mellett azonban nemcsak eredetmagyarázatot találunk, hanem utal a név hangulatára, amelyből funkcionális következtetéseket is le lehet vonni.

A második fölosztás kettős szempontú. Egyrészt a nevek szerkezeti sajátságait veszi alapul, másrészt pedig valamennyi kutatott községe anyagát külön-külön veti a fönti vizsgálat alá. A pontos egyeztetés céljából megadja a ragadványnevet viselők hivatalos neveit.

A gazdag anyag sok új adatot tartalmaz a további vizsgálatok, nagyobb összevetések számára, de hiányzik a kötetből a fölhasználást megkönnyítő betűrendes névmutató.

Hajdú Mihály

Antal László: A jelentés világa.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. 173 l. (Gyorsuló idő)

A könyv bevezetőjéből megtudjuk, hogy fő feladata a jelentéssel kapcsolatos két téves felfogás, két előítélet megingatása és a terminológiai zűrzavar eloszlatása. Az egyik felfogás szerint a nyelvi jel jelentése azonos a jelölt tárggyal, a másik felfogás szerint pedig a jelentés az a mentális kép, képzet vagy fogalom, amely akkor merül fel bennünk, ha a szót halljuk. Antal hangsúlyozza, hogy a jelentés nem az egyének fejében él, hanem az egyes egyén tudatán kívül, attól függetlenül; tehát objektív jelenség.

A könyvben rövid áttekintést kapunk arról, hogyan történt a jelentés vizsgálata az ókortól napjainkig, a strukturális nyelvészetig. A nyelvi jelöléshez öt tényező – beszélő, hallgató, jel, jel tárgya, jelentés – szükséges. A jelentés, a jelek használati szabálya, „nem része a nyelvi jelnek, hanem feltétele”. A hagyományos jelentés-tan összekeveri a jelentést és a denotátumot, a jel tárgyát. Ezt az is mutatja, hogy a jelentés határozatlanságáról beszél és megkülönböztet konkrét és absztrakt jelentésű szavakat. Ennek a nyomai jelentkeznek akkor is, amikor a nyelv szavait „igazi és ál-szavakra” választjuk szét. Vizsgálja a szerző a jelentés és a szövegösszefüggés

viszonyát is. Az autonomisták szerint a szó jelentése független a környezettől, a kontextualisták szerint a szónak csak a szövegben van jelentése. Antal szerint „a jelentés lényegében és általában független a kontextustól, azaz a szövegösszefüggéstől”. A kontextusban egymás mellé kerülő morféma nem egymás jelentését módosítják, hanem egymás denotátumait írják pontosabban körül. Mindezek figyelembevételével határozza meg a szinonimákat és a homonimákat. Helyet kap a könyvben a különböző nyelvi elemek és a jelentés kapcsolatának vizsgálata is. A szerző cáfolja a fonológiának azt a tételét, hogy a fonémák jelentésmegkülönböztetésre szolgálnak. A fonéma nem jel, hanem csak jelrész, a nyelvben csak a morféma jel, a szó és a mondat jelkombináció. Vázolja Antal a nyelvtudomány egyik sajátos irányzatának – a metalingvisztikának – a legfontosabb megállapításait, néhány kritikai megjegyzést fűz e megállapításokhoz és érinti a jelentés és a fordítás viszonyának néhány kérdését. Végezetül elkülöníti a nyelvtudomány és a logika illetékességi körét. Különválasztja a mondatot és az ítéletet, különbséget tesz az ítélet formája és az ítéletet tartalmazó mondat formája között, bebizonyítja, hogy a mondat tartalma és az ítélet tartalma ugyanaz a dolog. A nyelvtudomány a mondatok formájával, a logika pedig az ítéletek formájával foglalkozik. Tisztázza a kettős megértés fogalmát: minden mondat két síkon érthető meg, a jelentések síkján és a tartalom síkján.

A könyv összefoglalással zárul és bőséges irodalomjegyzék egészíti ki.

Molnár Ildikó

Baranyai Decsi János: Adagiorum.

(Eötvös Loránd Tudományegyetem) Budapest, 1978. 8 + 425 l. (Fontes ad Historiam Linguarum Populorumque Uraliensium. 5. sz.)

Molnár József gondozásában és előszavával jelent meg faksimile kiadásban Baranyai Decsi János Adagiorum graecolatino-ungaricum chiliades quinque című, 1598-as bártfai kiadású munkája. A könyv maga régóta ismert a frazeológia kutatói előtt, s jól tudjuk, hogy valódi szólásokon, közmondásokon kívül szállóigéket, irodalmi idézeteket is tartalmaz szép számmal. Rendszerezése azonban mechanikus, csak ezres, százas, tízes csoportokba foglalva közli anyagát. Emiatt a rendezetlenség miatt alig használható, s elismerve hallatlan nyelvészeti, stilsztika értékeit, nem tekintjük a magyar frazeológia szempontjából megközelíthetőnek a munkát. Ez az új kiadás éppen ezt segítheti elő.

Baranyai Decsi könyve kapcsán szólni kell néhány szót az egész sorozatról, amely tudománytörténeti jelentőségű lehetne, s hogy még nem vált azzá, nem a szerkesztők (Erdődi József és Molnár József) jól átgondolt és következetesen véghezvitt szerkesztési elveinek hibája. Inkább a kis példányszámból és a terjesztés gondjaiból fakad. Eddig minden esztendőben megjelent egy-egy igen értékes, hiánypótló munka:

1. Vlagyimir Iszlavin: Szomojedü. Szanktpeterburg, 1847. Bp., 1974. 5 + IV + 142 lap, 1 (korabeli) térkép, sok szövegekzi rajz.

2. Pesti Gábor: Nomenclatura sex linguarum, Latinae, Italicae, Gallicae, Bohemicae, Hungaricae et Germanicae . . . Wien/n/, 1538. Bp., 1975.

3. (Régi magyar naptárak.) Székely István: Calendarium magiar nielwen. /Krakó, 1549–1550.); Kalendarium az 1573. esztendőre Jacobeus Sztaniszlótól. Kolozsvár, 1572.; Misocacus, Wilhelm (pseud.): Prognosticon. Kolozsvár, 1578.; Kalendarium es ez mostani MDLXXIX esztendőben törtendő neminemü dolgokrul . . . Irta Slovacivs Peter craccai astrologus. Magyarra fordította Peechi Lukach. Nagy Szombatba 1579. – Bp., 1976.

4. (Régi magyar nyelvtanok.) Sylveszter János: Rvdimenta grammatices donati . . . Cracouiae . . . 1527.; Sylvester János: Gramatica Hvngarolatina . . . Neanesi, An. 1539.; Dévai Bíró Mátyás: Orthographia vngarica. /Craccouiae/, 1549. – Bp., 1977. XIV + 64 + 96 + 31 lap.

Valamennyi kötet fotomechanikai eljárással, az eredetihez teljesen hű faksimile kiadásban jelent meg, tehát a legalaposabb és legsokoldalúbb tanulmányozásra ad lehetőséget a kutatóknak.

Hajdú Mihály

W. Bíró Ágnes – Grétsy László – Kemény Gábor: Hivatalos nyelvünk kézikönyve. Második, átdolgozott kiadás. Szerkesztette Grétsy László. Kiadja a Pénzügyminisztérium Államigazgatási Szervezési Intézete. Budapest, 1978. 346 l.

A hivatal a maga hivatali és hivatalos nyelvével manapság nem kis gondot okoz nyelvművelőinknek és a nyelvet helyesen használni kívánó igényes nagyközönségnek. Amikor „egy-egy hivatalos nyelvi torz szöveget elemzünk s bírálunk, nem az a kifogásunk, hogy ez a szöveg *hivatalos*, hanem, hogy *körmönfont*, *nyakatekert* vagy akár *érthetetlen*. A hivatalos szövegnek igenis hivatalosnak kell lennie, de jó értelemben annak. A hivatalos irattól pl. idegen a bizalmas, népieskedő, anekdotázó hang és stílus, a hibáznánk, ha a szöveget akár a szépirodalom, akár a szaktudományok, akár a társalgás nyelvéhez próbálnánk igazítani. Abban sem volna köszönet, ha erőszakot akarnánk elkövetni a hivatalos nyelv sajátos – és mással nem helyettesíthető – szavain, szakkifejezésein, s keresztes hadjáratot hirdetnénk az olyanok ellen, mint *beidéz*, *beiskolázás*, *jogorvoslattal él*, *pótelőirányzat*, *tankötelezettség* stb.” (Grétsy László: Hivatalosan, de közérthetően. Édes Anyanyelvünk 1979/2: 4) Hogyan igazodjunk el a kérdés útvesztőiben? Ehhez ad segítséget a most második kiadásban megjelent Hivatalos nyelvünk kézikönyve.

A kiadvány felépítése szótárszerű. Betűrendbe szedett szócikkek foglalkoznak egy-egy szó, kifejezés, témakör nyelvhelyességi kérdéseivel. Ennek megfelelően a szócikkek élén állhat a tárgyalandó szó (pl. *bepótol*, *bonyolít*), kifejezés (pl. *bekerülési költség*, *helye van* vmnek), ténamegjelölés (pl. egyeztetés, idegen szavak helyesírása, divatszavak stb.) Az előbbieket dőlten, az utóbbi álló betűvel szedve. Az alaposabb tájékozódás érdekében néha a szócikket egyéb helyekre való utalások zárják. Szintén a könnyen kezelhetőséget szolgálja a kötet végén található szómutató. A nyelvi jelenségek megítélése alapos, körültekintő, differenciált. A kifogásolt szavak helyett általában több változatot is javasolnak a szerzők a jelentésre, stílusra, és nyelven kívüli tényezőkre való utalással. (Lásd pl. a paronimák (*adaptál* – *adoptál*, *felszólalás* – *felszólamlás*, *fáradtság* – *fáradtság* stb.) vagy a *magázás* – *önözés* – *tegezés* szócikkeit.)

Aki a nyelvhelyességi kérdések iránt behatóbban érdeklődik, válogathat a 329–30. oldalon felsorolt szakirodalomból.

Juhász Dezső

Deme László: Közéletiség, beszédmod, nyelvi műveltség. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 122 l.

A szerző a helyes közéleti magatartás szabályait és a közéleti beszédmod rejtélyeit kívánja megvilágítani olvasmányos formában a nagyközönség előtt. Deme

három nagyobb részre tagolja munkáját. Az 1. fejezet, A közéleti megszólalás fontossága és nehézségei címen a közéletiség fogalmát tisztázza, szemléletes módon összehasonlítja a magánéletet és a közéletet, sorra veszi a közélet rétegeit, és utal arra is, hogy a közélet és a közéletiség fogalmának tartalma és terjedelme koronként változik. Napjaink közéleti stílusát még ma is a múltból örökölt nyakatekert, elidegenedett írottáság határozza meg. A jövőben „... a mindennapi, a közéleti és a hivatali nyelvhasználatnak össze kell érnie”. E cél eléréséhez ad segítséget a könyv 2. és 3. fejezete. A közéleti megszólalás helyzeteiről és fajtáiról szólva Deme sorra veszi és jellemzi a különböző elő nem készített megszólalásfajtákat: a magánbeszélgetést, az ügyintéztést és tárgyalást, a hozzászólást, a részvételt a vitában, a tájékoztatást és a nyilatkozatot. A beszélt nyelvi műfajok másik csoportja előkészíthető. Ezekkel (a felszólalással, a beszámolóval és jelentéssel, az elnökléssel és vitavezetéssel, az üdvözléssel, búcsúztatással és köszöntővel) is megismertet Deme László könyve. A fejezetet néhány általános jó tanáccsal teszi teljessé a szerző, és utal a közéleti jellegű írásbeliség hatására is. Végül a közéleti megszólalás anyagát és formáját vizsgálja. A gondolkodás eszköze a nyelv és a beszéd. Gondolataink továbbbítése akkor lesz sikeres, „... ha ismerjük a nyelvi elemek (szavak) értékét, megtartjuk a megalkotás (a mondat szerkesztés) szabályait, s ha a másik fél, a »címzett« is ismeri őket”. A könyv tisztázza a szavak értékét, szóválasztási és szóhasználati tanácsokat ad. Mivel korunk megteremtette a felolvasás műfaját, amely a természetes élőbeszéd és az írott szöveg között helyezkedik el, meg kell ismertetni az olvasót az élőbeszéd és az írás szerkesztésmódjával, hasonlóságaiival és különbségeivel. Mindezek figyelembevételével látja el a szerző olvasóit mondat szerkesztési tanácsokkal. A mondat csak részegész, a szöveg része. Minden mondat megszerkesztett, de beszerkesztett is egyben, mert csak így biztosítható a szöveg folyamatosága, egysége. Maga a beszédmű egységes, de tagolt is, mert csak így lehet „forása és segítője” a szöveg megértésének. A fejezetet szövegszerkesztési tanácsok zárják.

A könyv igen olvasmányos, példaanyaga gazdag, szemléletes.

Molnár Ildikó

Dienes Dóra: A szerkesztettségi hiányosság és szövegösszefüggésbeli kiegészülése.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 91 l. (Nyelvtudományi Értekezések 98. sz.)

Napjaink nyelvészetének egyik jellegzetessége a szövegre, a beszédműre irányuló kutatások fellendülése, a saussure-i értelemben vett *parole-lingvisztika* művelése.

Dienes Dórának a szövegre vonatkozó vizsgálatai a hazai szövegtani kutatásokhoz kapcsolódnak, elsősorban *Deme László* munkásságának eredményeire épülnek. Ebben a dolgozatában – adott korpuszt elemezve – azt vizsgálja, hogy a magyar szövegekben milyen konstrukcionális hiányosságok lehetségesek, jellemzőek, illetőleg a beszédművekre jellemző elliptikus mondatok, tagmondatok és szintagmák hogyan egészülnek ki, válnak egyértelművé a kontextusban, a szöveg egészében.

Három egyenlő terjedelmű, de különböző műfajba tartozó (tudományos-fejtegető, közlő és szépirodalmi) prózai szöveget elemez.

Vizsgálatai azt bizonyítják, hogy az elliptikus – azaz a *langue*-hoz tartozó mondatformákhoz, teljes szintaktikai szerkezetekhez viszonyítva hiányos – mondatok léte a szövegek szükségszerű, alapvető sajátossága. A hiányos szerkesztés bizonyítéka a mondatok koherens egészszé szerveződésének, hiszen a szövegen belül az explicit és az implicit mondatok csak egymásra vonatkoztatva vannak érvényben.

A szövegszerkesztés szabályai megkövetelik a teljes (azaz igéből és szükséges = nélkülözhetetlen kiegészítéseiből álló) mondatok hiányos változatainak használatát.

A szerző érdekes megfigyeléseket tesz a hiányosság műfajonkénti eltérésére. Ezeket a megfigyeléseket a végzett statisztikai vizsgálatok egyértelműen alátámasztják. A konstrukcionális hiányosság tehát nélkülözhetetlen velejárója a szövegeknek. Stílus eszköz, mely leginkább a mindennapi beszédre és a szépirodalmi prózára jellemző.

Horváth Katalin

Éder Zoltán: Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 316 l.

Az egyetemes tudomány diszciplinái között a legbizonytalanabb a tudománytörténet „egzisztenciája”. Következésképp egyre kevesebb a számottevő tudománytörténeti munka, monográfia. Az átfogó, új forrásokat feltáró, az ismert tényeket újra értékeli s új összefüggésbe helyező kutatásokat nem helyettesíthetik az alkalmi, a kötelező, a jubileumi megemlékezések és az ünnepi cikkek. Éppen ezért különös örömmel vehetik kézbe a nyelvtudomány művelői Éder könyvét, amely egyben a szerző kandidátusi értekezése. A disszertáció megvédéséhez készített téziseiben munkája lényegét a következőkben összegzi Éder: „A kutatás feladata az volt, hogy Benkő Józsefnek, a XVIII. század második felében működő tudós papnak, kiváló történésznek és úttörő botanikusnak jórészt ismeretlen nyelvészeti munkásságát feltárja, részleteiben elemezze és összefoglalóan áttekintse, továbbá, hogy a nyelvjáráskutatásban, a nyelvújításban és a szókincs történeti vizsgálatában végzett munkája bemutatása alapján kijelölje helyét a magyar nyelvtudomány történetében és megállapítsa jelentőségét a felvilágosodás kori Magyarországon és Erdélyben kibontakozó nyelvművelő mozgalomban és nyelvészeti munkálatokban.”

Domokos Péter

Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár.

Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila. I. kötet A–C. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975. 1225 l.; II. kötet Cs–Elsz. (Szerkesztő-munkatársakkal), 1978. 1219 l.

Öt évtizedes munka eredményeképpen öt évszázad erdélyi nyelvi életét tárja az olvasó elé *Szabó T. Attila* monumentális méretű és alig felbecsülhető jelentőségű nyelvtörténeti szótárában, melyből eddig két kötet hagyta el a nyomdát. A szerkesztő a korábbi magyar szótörténeti kutatások és kiadványok hiányosságait, egyoldalúságait felismerve – a hozzávetőlegesen egymillió adatot tartalmazó Tárban – arra törekedett, hogy az erdélyi magyar nyelv szókincsét „életes közelségben, mindennapos kavargásában, lendületes mozgásában, változásában mutassa be”, a XV. század közepétől a XIX. század végéig.

Közvetlen elődjének Szamota – Zolnai (mintegy 50 ezer adalékot tartalmazó) Oklevél-Szótárát tartja, amennyiben levél- és kéziratárakban rejtőzködő, eredeti írásokból gyűjtötte gazdag anyagát. Szabó nem az egész magyar nyelvterület levéltárait kutatta át, hanem „csak” egy földrajzilag körülhatárolható tájegységét, Erdélyét. Ez egyrészt az adottságokból fakadt, ugyanakkor a korszerű tudományos igényeket

is kielégíti: a Tár használója pontosan lokalizált, szóföldrajzilag rögzített adatok birtokába jut, amelyeket nemcsak általában nyelvtörténeti, hanem kiemelten nyelv-járástörténeti kutatásokhoz is kiválóan felhasználhat. A Nyelvtörténeti Szótár és az Oklevél-Szótár adatai ilyen szempontból (éppen földrajzi rögzíthetőségük miatt) nem használhatók.

Az erdélyi régiség írásbeliségéről (és a benne rejtőzködő élőbeszédről) Szabó T. Attila szó- (szókapcsolat- és szólás-) gyűjteménye teljes képet nyújt. Teljes képet például a szókészlet változatossága, tematikus sokfélesége, különböző nyelvhasználati rétegekhez, csoportokhoz tartozása szempontjából. Ezen a ponton is újított elődeihez képest. De teljes képet nyerünk a Tárból más vonatkozásban is: míg a NySz. és az OkSz. purista szellemű anyaggyűjtésével már eleve kizárta az egykori közhasználatú szóanyag teljességében való bemutatásának lehetőségét, a Tár minden kor szókészletét a maga egészében szemléli, az idegen- és jövevényszavak életét is bemutatja. A szavak életének végigkísérése azt is jelenti, hogy az egyes korokban használatos szókincsréteg mellett megtaláljuk „a halódóban levő régít, az éppen születő és hamarosan elvetelő vagy megélt, erőtlő duzzadó újat is”. Az egyes szócikkek igyekeznek – hol bőséges, hol szegényebb adatolással (amit a források határoznak meg, és ami szintén jellemző a szavak életére) – minél megbízhatóbb adalékokat szolgáltatni a szavak alakí, jelentésbeli, mondattani, sőt stilisztikai viselkedésére nézve is.

A Szótörténeti Tárhoz az erdélyi magyar nyelvű írásbeliségnek csak a közszoí elemei kerültek be (pedig éppen helynévtörténeti kutatásai folyamán fordult a szerző figyelme, érdeklődése az egyéb szótörténeti adatok felé). Tulajdonnevek csak bizonyos köznévi funkciókban, képzett formákban stb. szerepelnek a gyűjteményben. Minderről részletesen szól a szerző az I. kötet eleji „Tájékoztató”-ban.

A Tár szókészletének változatossága, gazdagsága a feldolgozott források változatosságából fakad. A forráslista a helyi írásbeliségnek legkülönbözőbb hivatali és magánéletbeli iratfajtaiból tevődött össze: a birtok- és szolgálat-összeírások, végrendeletek, kelengye- és tárgylajstromok, az élet legkülönbözőbb kérdéseiben tartott vállalatok jegyzőkönyvi anyaga, nyugták, körlevelek, naplók, elmélkedések, missziliések stb. Az anyag bizonyos történeti szociolingvisztikai kutatásokhoz is jól felhasználható, amennyiben például a missziliések esetében a levélíró, és sokszor a levél címzettjének az életkorára, társadalmi helyzetére, esetleg foglalkozására való utalás is szerepel.

Szabó T. Attila Erdélyi Magyar Szótörténeti Tára „a nyelvtudomány érdeklődési körén túl . . . történeti anyagot szándékozik nyújtani, szállítani minden olyan tudomány számára, amely a történetiség igényével vizsgálja az érdeklődési körébe került kérdéseket. Különösen figyelemre méltó nyelvi és szokásismereti anyagot szolgáltat a Tár a történettudomány, valamint a történeti néprajz művelői számára.”

D. Máta Mária

Fábián Pál – Graf Rezső – Szemere Gyula: Helyesírásunk.

Szabályzat és szójegyzék az iskolák számára. Szerkesztette: Fábián Pál. Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. 253 l.

Az érvényben levő akadémiai helyesírási szabályzat (A magyar helyesírás szabályai. 10. kiadás, Bp., 1954.) 438 paragrafusával szemben 128 pontban (50 lapon) foglalja össze ez a szabályzat a magyar helyesíráshoz vonatkozó alapvető tudnivalókat, azokat, amelyek birtokában lényegében képessé válik a nyelvhasználó gondola-

tainak írásban való sikeres rögzítésére, illetőleg íráskészségének későbbi önálló fejlesztésére.

Az alcím „az iskolák számára” ajánlja a könyvet, de ennél idősebb és szélesebb olvasóközönség is biztos támaszkodhat rá: az akadémiai szabályzathoz képest ugyanis a különbségek csak mennyiségiak és formaiak, az itt közölt szabályok lényegükben megegyeznek az Akadémia álláspontjával. Más a szabályok csoportosítása, rendszerezése. Egyetlen pontba vannak például foglalva az olyan szabályok, amelyekben azonos vagy hasonló elv érvényesül (pl. a 25. pont: „Több toldalékunk mássalhangzóját írásban magánhangzó után megkettőzzük, mássalhangzó után nem.” Ezután felsorolja, példákkal illusztrálva az ilyen váltakozást mutató toldalékokat). Így a szabályzat nemcsak rövidebb lett, hanem áttekinthetőbb, érthetőbb, könnyebben használható is egyszersmind.

A szójegyzék jól egészíti ki a szabályzatot: nemcsak azt mondja meg, hogyan kell írni a köznyelvben viszonylag gyakrabban előforduló, esetenként helyesírási gondot okozó szavakat, hanem gyakran a miért kérdésére is felel. Sok szó, szókapcsolat mellett számjeggyel (ill. betűjellel) utal a szabályzatnak arra a pontjára, amely az illető alakulat írásmódját tárgyalja. A szabályzathoz való visszalapozás feltétlenül segíti a tudatos helyesírás képességének a kialakulását, illetőleg erősödését.

D. Máta Mária

Fazekas Tiborc – Hajdú Mihály: A volt bukovinai Andrásfalva keresztnevei (1801–1940).

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége. Budapest, 1978. 56 l. (Magyar Személynévi Adattárak 21. sz.)

A füzet a bukovinai székelység történeti keresztnévanyagát bemutató sorozat utolsó darabja. A többi község nevei szintén a Magyar Személynévi Adattárakban (MSZA.) láttak napvilágot *Hajdú Mihály* közlésében (3. sz.: A volt bukovinai Istensegítség és Fogadjisten keresztnevei (1785–1940) Bp., 1975; 7. sz.: A volt bukovinai Hadikfalva keresztnevei (1790–1940) Bp., 1975; 12. sz.: a volt bukovinai Józseffalva keresztnevei (1836–1949) Bp., 1977.)

A bukovinai székelyek történetének, hányatott sorsának rövid összefoglalását az Istensegítség és Fogadjisten keresztneveit közreadó füzet bevezetésében olvashatjuk. Ugyanitt utal a szerző a közös névadási szokásokra is. Az egyes községek múltjára vonatkozó kiegészítéseket a füzetek bevezetői külön tartalmazzák.

A jelen kiadvány bevezetése is megelégszik a legfontosabb szakirodalom idézésével, majd rátér a gyűjtés nehézségeire. Korábban ugyanis csak a református egyház anyakönyvei álltak rendelkezésre Magyarországon. A római katolikus anyakönyvek 1944-ben a jugoszláviai Nagyfény (Stari Žednik) plébániáján maradtak. 1977-ben adódott alkalma Fazekas Tibornak, hogy ezeket fölkutassa és neveit összegyűjtse.

Az így kiegészült anyagot a szerzők a felekezeti megosztást megtartva közlik. Az adattár felépítése az MSZA. kialakult gyakorlatának megfelelően a következő. Az első részben időszakokra bontva női és férfi névgyakorlási listák állnak, amelyek feltüntetik az egyes nevek szám szerinti és százalékos részesedését is a névanyagban. A kijelölt korszakhatárok a bukovinai füzetekben az összevethetőség érdekében azonosak: I. időszak: 1801–1830; II. időszak: 1831–1850; III. időszak: 1851–1870; IV. időszak: 1871–1895; V. időszak: 1896–1920; VI. időszak: 1921–1940. Összesített névlista zárja ezt a fejezetet.

Betűrendben következnek ezután a nevek időszakonkénti megterheléssel, meg-

tartva a nemek szerinti bontást, de figyelmen kívül hagyva a felekezetit. Ez a mutató azért elengedhetetlen, mivel sok esetben csak egyes nevek viselkedésére kíváncsi a kutató. (Egyébként minden egyes korszakban külön keresgélni kellene.)

Milyen egyedi jegyeket hordoz a bukovinai magyarok keresztnévadása? Hogyan hatott az idegen nyelvi és kulturális környezet a falvak névrendszerére? Hogyan viszonyul ez a névanyag más magyar helységek neveihez? Mindezen kérdésekre megteremtődött a válaszadás lehetősége.

Juhász Dezső

Fonetika '77.

Magyar Fonetikai Füzetek 1. Vizsgálatok a hangtan köréből (Hangadás, hangfejlődés, hangrendszer, intonáció, beszédjavítás). Az MTA I. Osztályának Fonetikai Munkabizottsága által szervezett Fonetika '77 tudományos ülészek előadásai. Budapest, 1977. szeptember 28. Szerk.: Bolla Kálmán. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest 1978. 128 l.

Az új fonetikai folyóirat első számát *Hajdú Péter* nyitó szavai indítják útnak. Utolsó lapjain *Bolla Kálmán* számol be a Fonetikai Munkabizottság tevékenységéről, *Molnár József* a Nemzetközi Fonetikai Társaságról ír, majd *Kassai Ilona* ad hírt, előzetes tájékoztatást a Fonetika '78 tudományos ülészekről.

Bolla Kálmán elnöki megnyitója után a Fonetika '77 tudományos ülészek előadásai következnek.

Tarnóczy Tamás: A hangrés néhány tulajdonságáról szolt. Módot, lehetőséget kellett találni a hangszalagok rezgésének közvetlen tanulmányozására. Korábbi vizsgálatok ismertetése és a hozzájuk fűzött kritikai megjegyzések után saját kísérletét ismertette. Közönséges alapsíppokkal vizsgálták meg, hogy egy geometriailag kis méretű rés áramtanilag és akusztikailag résnek számít-e. Véleménye szerint az egynyolcadára csökkent nyitott rés gyakorlatilag már zártnak tekinthető. További vizsgálatot kíván a teljesen idegimpulzusokkal „finomszabályozott” szalagmozgás. (5 ábra. Angol kivonat.)

Frint Tibor dr. A hangképzés szervi eredetű zavara címmel tartott előadást, amelyet így foglalt össze: „A gége szintjén keletkező szervi elváltozások következtében a hang fátyolossága vagy rekedtsége fejlődik ki. Lerögzíthetjük, hogy a hangképzés zavara elsősorban a rekedtség különböző fokozataiban, hangtörésben jut kifejezésre . . . Végeredményben olyan hangképzés-mechanikai zavarok keletkeznek, melyek megbontják a hangképzés serodynamiás-neuromuscularis élettani működési egységét”. (14 ábra. Német kivonat.)

Gósy Mária: A szóhangsor kialakulása a gyermeknyelvben című előadásában a kifejező sírás négy alfajtajának ismertetésével, majd a gögicséléssel foglakozott. A hangok jelentkezési sorrendje után a szóhangsor létrejöttével zárta előadását. (2 táblázat, 8 ábra. Angol kivonat.)

Hirschberg Jenő dr. A gyermek beszédfejlődésének főbb orvosi vonatkozásaival foglakozott. „Az élettani beszédkialakulás normáinak, egyes etapjainak felsorolása után a szerző a megkésített beszédfejlődés tüneteit, gyakoriságát és az aetológiai tényezőket ismerteti. A Heim Pál Gyermekkórház foniátriai rendelésén öt év során 100 megkésített, kóros beszédfejlődésű gyermeket észlelt”. Ezek vizsgálata alapján állapította meg és rendszerezte az okokat. A számtalan, sokszor egymásba folyó oki tényező tisztázásához orvos-gyógypedagógus-pszichológus együttműködése, a

különböző funkciókat, képességeket vizsgáló és meghatározó tesztek alkalmazása szükséges.

Molnár Ildikó: A hanghelyettesítések típusait vizsgálta a gyermeknyelvben (18–21 hónapos kor között). Saját gyermekének beszédét vizsgálta. A helyesen és a torzán képzett magán- és mássalhangzók után a mással helyettesített (és a helyettesíthető) hangokkal foglalkozott. Nyolc pontban foglalta össze az ingadozás legjellemzőbb típusait. (2 táblázat. Angol kivonat.)

Bolla Kálmán: A magyar magánhangzók akusztikai analízise és szintézise című előadásában általános helyzetképet adott a beszéd folyamat akusztikumának kutatásáról. Aláhúzta e kutatások nagy jelentőségét. Ahhoz, hogy a fonetika betölthesse szerepét, fejlett műszaki-technikai bázis és interdiszciplináris kutatások szükségesek. Beszédének ezt a részét a fonetikai mechanizmus működési modelljének bemutatása zárta. Ezután a magyar beszédhangok akusztikai elemzésének előzményeiről szólt, majd az analízis és a szintézis eszközeit, módszereit ismertette. A magyar köznyelvi magánhangzók akusztikai paramétereinek, a formánsstruktúra adatainak, valamint az előadáson megszólaltatott hangillusztrációk bemutatása következett. (2 ábra, 5 táblázat. Angol kivonat.)

Olaszy Gábor: Szintetizált magyar magánhangzók formánsintenzitás- és formánsáv szélesség értékeit ismertette. A beszédhangok komplex akusztikai vizsgálatához ma már analízisük és szintetizálásuk is hozzá tartozik. Az MTA Nyelvtudományi Intézetének Fonetikai Laboratóriumában vizsgálták először ezzel a komplex módszerrel a magyar magánhangzók rendszerét. E vizsgálat eredményeiről adott számot. (1 táblázat. Angol kivonat.)

Subosits István: Energiaeloszlás a magyar /s/ és /S/ hangok hangszínképében című előadása ismertette a korábbi külföldi és magyar vizsgálatok eredményeit. 58 nő és 17 férfi kiejtésében „Saját vizsgálataink arra kerestek választ, milyen spektrális jellemzői vannak a helyesen képzett magyar /s/ és /S/ hangoknak. Milyen energiaeloszlást lehet tapasztalni az említett hangok hangszínképében az idő és a frekvenciaskála koordináta rendszerében?” Szonogramjainak értékelése után közölte a kapott eredményeket, majd röviden összefoglalta a tanulságokat. (16 ábra. Német kivonat.)

Kassai Ilona: Sva-jelenségek a magyar beszédben. Ha a hangfolyamot vizsgáljuk, olyan jelenségekkel találkozhatunk, amelyek az izolált hangok elemzésekor nem merülhetnek fel. Kassai ezek közül a Sva /ə/ hangjelenséggel foglalkozott. Megjelenésének okait vizsgálta, majd spektrografikus anyagok adataival támasztotta alá véleményét. (2 ábra. Angol kivonat.)

Bartók János: A négyféle kérdő hanglejtés-t vizsgálva arra mutatott rá, „aminek egy korszerű, nem magyar anyanyelvűek számára kiadott tankönyvben rövidre fogva benne kell lennie”. (Német kivonat.)

Szende Tamás: A felsikló hanglejtésforma létrejöttének magyarázata a hanglejtés-képzés módozatai alapján című előadásában leírta a felsikló hanglejtést, majd e dallamforma létrejöttének okát kereste.

Vinczéné Bíró Etelka: A fonetikai hibák javításának dinamizmusáról szólva a beszédkorrekció eredményességét meghatározó tényezőkkel, a végzett munka értékelésével foglalkozott. A pöszesség jellemzőit és leggyakoribb válfajait vizsgálta.

Gereben Ferencné: Súlyos beszédhibások vizsgálata és terápiája című előadása azoknak a gyermekeknek a problémáival foglalkozik, „akiknél a beszédfejlődés kialakulásának ideje eltolódik, a megértés, a kifejezőkészség károsodott, a beszéd-tanulás folyamatába mesterségesen kell beavatkozni”. (Angol kivonat.)

Mohr János: A dadogók kezelésének tervezhetősége „terápiás programban” című

előadásában a kőszegi Beszédjavító Intézet tizenöt év alatt kialakult, többször átdolgozott, javított, dadogók részére készített terápiás programját ismertette. (1 táblázat. Német kivonat.)

Babai László: Az emlékezeti hangoztatások (beszéltetések) jelentősége, szerkezeti és kivitelezési formái a dadogás terápiájában címmel a Mohr által ismertetett terápiás program Emlékezeti hangoztatások című részét fejti ki. Néhány alkalmazott szerkezet beszédfeldolgozásának menetével, módszereivel ismertette meg a tudományos ülésszak résztvevőit. (Német kivonat.)

Polónyi Szilárd

A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve.

Írták Balogh Lajos, Bognár András, Deme László, Hajdú Mihály, Király Lajos, Markó Imre Lehel, Ördög Ferenc, Papp László, Pesti János, Rónai Béla, Szabó József, Várkonyi Imre, Végh József. Kiadja az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1978. 114 l.

A magyar nyelvtudomány és névtudomány alighanem egyik legnagyobb szabású vállalkozása az, amely célul tűzte ki, hogy az ezredfordulóig összegyűjti és kiadja az ország egész helynévanyagát. Az alapvető cél a gyors pusztulásra ítélt élő névanyag megmentése. Ma már közismert és közhelyszámba menő megállapítás, hogy a helynevek nemcsak a nyelvtudomány számára jelentenek kimeríthetetlen kincsbányát, hanem számos más tudomány (pl. a történettudomány, néprajz, településtörténet, helytörténet stb.) becses forrásai. A több százezer név módszeres összegyűjtése csak összefogással – sok önkéntes gyűjtővel és viszonylag állandó irányító gárdával lehetséges. A szakemberek, akik a gyűjtőket felkészítik, a beérkező anyagot ellenőrzik, kiegészítik és közzéteszik, az MTA Nyelvtudományi Intézetének és néhány felsőoktatási intézménynek a munkatársai.

A kötet felépítése a munkálatok rendjét követi: három – címben is jelzett – fejezete: I. A gyűjtés; II. Az ellenőrzés és közzététel; III. A lektorálás és a szerkesztés.

Az első tanulmányt *Várkonyi Imre* írta a Somogy megyei tapasztalatok alapján. A sikeres gyűjtés alapfeltételével, a szervezéssel foglalkozik.

Ezután hangjelölési útmutató következik az önkéntes gyűjtők számára.

Bognár András és Hajdú Mihály közös tanulmányának tárgya egy újabban előkerült, számos nehézséget rejtő kérdéskör: a tanyarendszerű településeken folyó helynévgyűjtés elmélete és módszerei. A problémát jól érzékelteti, hogy például Bács-Kiskun megyében 50 000 külterületi lakott hely van, ebből több mint 30 000 szórványtanya. Van-e minden tanyának neve? Tulajdonnév-e a tanyanév? Belterület-e a tanyaközpont, egyáltalán mit tekinthetünk szórványtanyának vagy tanyaközpontnak? Ezek az alfejezet központi kérdései.

Hogy a begyűlt anyag tudományos forrás értékű legyen, tüzetesen ellenőrizni kell, ki kell egészíteni, kisebb hiányosságok még a lektorálás és szerkesztés során is kiderülnek. E munkálatok alapelveiről, menetrendjéről is tájékoztat a kézikönyv. A nyelvi hűség megközelítését célozzák – egy-egy részletkérdés tüzetesebb vizsgálatával – azok az írások is, amelyeknek témája például a névadatok feljegyzésmódja, a nevek morfológiai szerkezete, lexikai, alaktani variánsai, a névelemek tagolása, a nemzetiségi nyelvek földrajzi neveinek speciális gondjai, az írásbeli nevek közzététele, a földrajzi nevek értelmezése. A közlés technikai oldalával, a filológiai apparátussal is megismerteti a kötet az érdeklődőt.

Amit most elmulasztunk a gyűjtésben, közzétevésben, majdnem biztos, hogy az utánunk jövők nem tudják pótolni. A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve ezért nélkülözhetetlen segédeszköz lesz a szakterület művelői számára.

Juhász Dezső

Gaál Edit: A birtoklás kifejezése a mai magyar nyelvben.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 71 l. (Nyelvtudományi Értekezések 97. sz.)

A bevezetésben a nyelvi szinteket mutatja be a szerző. Meghatározása szerint „azoknak a nyelvi elemeknek az összességét tekintjük nyelvi szinteknek, amelyek – a többiekhez viszonyítva – többlet-információ közvetítésére alkalmasak, s amelyek alakilag is egységet alkotnak”. Hét szintet különböztet meg: fonémaszint, morfémaszint, lexémaszint, szintagmaszint, mondatszint, textémaszint, szövegszint. Mindegyik szintről szól röviden, bemutatva alaki és funkcionális (=információközlő) oldalát, a köztük levő kapcsolatot, az átmeneti jelenségeket.

A nyelvi szintek a vizsgálat keretétül szolgáltak: a birtoklás kifejezéseit a szerző szintenként elemzi, következetesen betartva a nyelvi jel kettős természetét megkívánta különbségtevést, ti. az alaki és a hozzá kapcsolódó jelentésbeli (tartalmi, információközlő) oldal leírását. A birtoklást a szerző tágabb értelemben, a nyelvtani jelentés oldaláról kiindulva vizsgálja. A morfémaszinten három fontos nyelvi elemet kell figyelembe venni a birtoklás kifejezésével kapcsolatban: 1. a birtokragos személyragokat (-*m*, -*d*: ház-*am*, ház-*ad* stb.), 2. az -*é* birtokjelet (ház-*é*) és 3. a birtokos névmásokat (*enyém*, *tied* stb.). A szintagmaszinten jelentkezik a legtöbb kifejezési lehetőség, ti. 1. *az én könyvem*, 2. *a diák könyve*, 3. *nekem a könyvem*, 4. *a diáknak a könyve*, 5. *a könyv az enyém*, 6. *a könyv a diáké*. A birtoklás kifejező nyelvi jeleknek két fő típusa van. Vannak olyan nyelvi jelek, amelyeknek egyetlen funkciója magának a birtoklásnak a nyelvi kifejezése. Mások fő funkciójuk mellett, szemantikai oldalról jelölnek birtoklást (az előbbi típusra 1. a birtokjelet, az utóbbira a NAK részeshatározóragot pl.).

A harmadik fejezetben a magyar grammatika több vitás kérdése kerül terítékre. A birtokos személyrag vagy birtokos személyjel? vitában a szerző úgy foglal állást, hogy átmeneti kategóriának, bár a jelekhez közelebb álló morfémaának tekinti kellő megokolás után a szóban forgó elemeket. Az utóbbi időben gyakran vizsgált ún. kötőhangzók státusáról is nyilatkozik. Számba véve az eddigi véleményeket, arra a megállapításra jut, hogy valószínűleg az az eljárás helyes, ha a „kötőhangzót” a rag szerves részének tekintjük szinkrón szempontból. A birtokos jelzős szó szerkezet alakjáról és a datívuszhoz való viszonyáról szólva leszögezi, hogy a sorrendnek és a nyomatéknak igen fontos szerepe van. A „több birtokosnak külön-külön egy-egy birtoka van” jelentés realizálásakor a mai magyar nyelvben a birtok egyes számú használata az általános. A szerző szerint ennek a magyar nyelv egyesszámkedvelése az oka (*a férjek feleségükkel jelentek meg az előadáson*).

Kiss Jenő

B. Gergely Piroska: Magyar történeti nyelvtan.

Cluj-Napoca, Universitatea „Babeş-Bolyai” Facultatea de filologie. 1978. 133 l.

Tudományos szempontból is üdvözlendő *Gergely Piroska* munkája, mely – jellegét tekintve – a kolozsvári egyetem magyar szakosai számára készült egyetemi

jegyzet. Olyan – viszonylag rövid, modern szemléletű, rendszeres, logikus és didaktikus – összefoglalását adja a magyar grammatika történetének, amely a maga nemében egyedülálló. A grammatikát szűkebb értelmében fogja fel: a morfológia és a szintaxis történetét adja, kronológiai rendben, szinkrón metszetek sorozataként, az előmagyar kortól kezdve a legutóbbi időkig. A történeti alakítani és mondattani események szerves tartozékaként a szófajok történetét is beleszövi a változás leírásába.

Nemcsak leírja a nyelvi eseményeket, hanem a különböző nyelvi szinteken végbement változások összefüggéseit és hierarchiáját is elemzi, sőt – a lehetőségekhez mérten – a változások okait, indítékait, lefolyási módját is bemutatja.

A nyelvet rendszernek tekintve a nyelvi változásokat a nyelvállapot talaján szemléli, hiszen minden mozgás csak annak a nyelvállapotnak az ismeretében magyarázható, amelyben megindul.

D. Máta Mária

Giano Pannonio I. Annali italo–ungheresi di cultura.
Liviana Editrice – Padova, 1978. 183 l.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Padovai Állami Egyetem közötti termékeny kapcsolatoknak egyik formája az, hogy a két intézmény nyelvészei két-évenként tudományos konferenciára gyűlnek össze. Az első ilyen tanácskozás színhelye – 1976. október 27–29-én – a padovai egyetem volt. Összesen 13 előadás hangzott el, főként a magyar–olasz nyelvi kapcsolatok történetének tárgyköréből.

Presentazione di *Giovan Battista Pellegrini* (VII); Breve cronaca del Convegno (IX); *Loránd Benkő*, Su alcuni problemi riguardo alle ricerche dei prestiti italiani nell'ungherese (1); *Giovan Battista Pellegrini*, Appunti su alcuni italianismi dell'ungherese (13); *Gianguido Manzelli*, L'apporto italiano nei prestiti di origine orientale di mediazione europea nell'ungherese (31); *Balázs János*, Etimi e confronti indo-uralici (61); *Danilo Gheno*, L'evolversi della denominazione di alcuni concetti in finnico con i raffronti ungheresi (71); *Giuliano Boccali* e *Andrea Csillaghy*, Prestiti iranici in ugro–finnico: riflessioni sulla posizione delle lingue permiane (87); *Andrea Csillaghy* e *Arja Elina Torkko*, Prestiti italiani in finnico (107); *László Hadrovics*, Die Möglichkeit ungarischer Vermittlung bei den italienischen Lehnwörtern im serbokroatischen (119); *Pál Fábrián*, La possibilità dell'influsso dell'italiano nord-orientale sulla pronuncia latina in Ungheria (129); *Nándor Benedek*, Parole d'origine italiana nel lessico dell'ungherese contemporaneo (141); *Miklós Fogarasi*, Ungherese „huszár” – Italiano „ussaro o ussero” (155); *Zoltán Éder*, Il primo tentativo per la sistemazione dei prestiti italiani in Ungherese (165); *Győző Szabó*, „Sztráda”, „Szervo rásegítő”.

Ezeket tartalmazza a Padovában 1978-ban megjelent kötet, amely a tervezett gyűjteményes sorozat első száma. A két egyetem közösen, felváltva (meghatározatlan időszakonként, de legalább kétévenként) szándékozik a sorozat egyes számait kiadni Giano Pannonio címen.

E köteteknek a két egyetem együttműködésének dokumentálásán túl bizonyos fokig céljuk a sajnos még nem létező közös magyar–olasz kulturális folyóirat szerepének a betöltése. Reméljük, addig is, míg ez létre nem jöhet, eredményesen.

Fábrián Pál

Gulya János: Gyarmathi Sámuel.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 202 l. (A múlt magyar tudósai)

E kismonográfia a finnugor (s egyben az egyetemes összehasonlító) nyelvtudomány egyik megteremtőjéről ad pontos, korunk igényeit kielégítő pályaképet. Gyarmathi útja a finnugor nyelvrokonság tagadásától e rokonság fölismeréséig, elismeréséig majd tudományos bizonyításáig tanulságos és meggondolkoztató. Gyarmathi a felvilágosodás igaz fiaként még képes volt nézetei felülbírálására, ifjabb kortársa, a romantikus Horvát István a makacs tények ellenére sem fogadta el a finnugor nyelvek összetartozásának tanát, s egyik ősévé vált a máig kiirthatatlan délibábos, dilettáns, rokonkereső nyelvészkedésnek. Sajnos, Gyarmathi gondolatai, művei (pl. modern szemléletről tanúskodó magyar mondattana, gyakran emlegetett „Affinitás”-a) sokkal kevésbé váltak ismertté, tudományt és közgondolkodást meghatározó tényezővé, a józanság zsinórmértékévé. – Gulya otthonosan mozog a XVIII. század tudománytörténetében, színvonalas könyvét hasznos, további olvasásra buzdító bibliográfia zárja.

Domokos Péter

Hajdú Mihály – Molnár József: Az első magyar térkép helynevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1978. 108 lap + 1 térk. (Magyar Névtani Dolgozatok 7. sz.)

450 éve (1528-ban) jelent meg az első magyar térkép, Lázár deák Magyarország-térképe, amely pontosságával, szépségével, a helynevek bőségével korának – világvizonylatban is – kiemelkedő alkotása. A térképet sokan tanulmányozták, a munkának nagy szakirodalma van. Az évforduló azonban mégjobban ráirányította a figyelmet erre a becses emlékre, s az újságok megemlékezésein túl további tanulmányok jelentek meg szakfolyóiratokban és más helyeken.

A könyv bevezetője utal a közelmúlt legfontosabb idevágó műveire, megadva a részletesebb tájékozódást szolgáló irodalomjegyzék leelőhelyét is. Röviden összegzi azokat az ismereteket, amelyeket a kutatás Lázár deák személyével kapcsolatban feltárt, s bemutatja a térképet keletkezéstörténetével együtt. A szerzők itt említik meg azt is, hogy bár a térkép helynévanyagát korábban már mások is kiadták, a kiadás nehezen hozzáférhető, és egyes helyeken pontatlan. Az újabb közzététellel a névtudomány számára fölhasználhatóbb – utalásokkal, szótárakkal, mutatókkal ellátott – forrást kívántak megjelentetni. Ez a munka tehát elsősorban adattár, amely a további kutatásokhoz nyújt segítséget.

A legerjedelmesebb fejezet A térkép transliterált helyneveinek betűrendes adattára, amely – ha lehet – azonosítja a nevet, megadja valószínű ejtését, és közli a térképre utaló betű- és számjelet. A gót betűt latin betűre írták át, de szigorúan igazodtak az eredetihez, meghagyva a szóban előforduló szedési hibákat is.

A mai névalakok mutatója azt a célt szolgálja, hogy az egyeztetett (lokalizált) helynevek megkereshetők legyenek a Lázár-féle anyagban. Külön csoportban közli a ma Jugoszlávia területére eső lokalizálatlan neveket.

Legvégül A nevek végződéseinek betűrendes mutatója áll. Ez a szóvégmutato szótár az azonos végződésű (toldalékú és összetételű) helynevek összegyűjtését könnyíti meg, segédletet nyújtva az alaktani, tipológiai kutatásokhoz. Az „a tergo” szótár közreadása a magyar onomasztikában úttörő vállalkozás.

Az adattárhoz mellékelt kicsinyített térkép sajnos alig használható, inkább csak illusztrációnak jó.

A mű legfőbb erénye a megbízható közlés és sokoldalú adatföltárás.

Juhász Dezső

Hajdú Péter – Domokos Péter: Uráli nyelvrokonaink.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. 417 l., 6 térkép, 27 fénykép.

A magyar nyelv uráli nyelvrokonait, az uráli nyelvcsaládot bemutató kötetben mintaszerűen fejeződik ki, hogy napjainkban a finnugrisztika számos tudományág szorosan egybefonódó egysége. A nyelvtudomány mellett számon tartja az őstörténet, a történelem, a néprajz, az irodalomtudomány, a művelődés- és művészettörténet, sőt az intézménytörténet eredményeit is. Szemléletileg az emelendő ki, hogy ezek a szakterületek önálló hangsúllyal vannak jelen, nemcsak az a szerepük, hogy a nyelvészeti ismeretekhez, kérdésekhez szolgáljanak háttérül, külső bizonyítéku. Hajdú Péter és Domokos Péter művében mindez már csak azért is érzékletesen tárul elénk, mert a nyelvhasználat módszertanának, tételes bizonyító anyagának csak sajátos szempontból adnak teret. Az uráli nyelvtudomány kérdéseinek részletes tárgyalását Hajdú Péter egyetemi tankönyvként használt „Bevezetés az uráli nyelvtudományba” (Budapest, 1976. Harmadik kiadás.) című művében végezte el. Az „Urali nyelvrokonaink” ennek a kézikönyvnek tematikai és módszertani kiegészítője – a nyelvtudomány és a tágabb értelemben vett finnugrisztika vonatkozásában egyaránt.

A szerzők négy nagy fejezetre osztják a kötet anyagát: I. Az urálistikái kutatások története és mai állapota (9–39). – II. Az uráli nyelvek genetikai kutatása (41–92). – III. Az uráli nyelvek tipológiai és areális vizsgálata (93–137). – IV. Az uráli népek (139–385). – A szöveges részt hangjelölési tájékoztatás és egy több mint 700 tételből álló bibliográfia zárja le.

A mű az urálistikái kutatások szerves részeként mutatja be a nyelvhasználat és az uráli nyelvcsaládhoz tartozás felismerésének történetét is. A tudománytörténeti összefoglalást pályaképek segítik: áttekinthetjük az urálistikával foglalkozó nyelvészek, régészek, néprajzosok, antropológusok hosszú sorának munkásságát.

A tudományosan sokáig vitatott vagy ma is vitatható kérdések részletesen, polemikus árnyaltsággal rajzolódnak ki, a szerzői állásfoglalás azonban minden esetben világosan, határozottan foglalja össze és értékeli őket. Hajdú Péter például a fanevek etimológiáján alapuló őshaza-konceptióját a nyelvészeti paleontológia és az újabb elméletek, módszerek kritikai ismertetése után fogalmazza meg, az erdő-történet adalékait és a régészet legfrissebb eredményeit is figyelembe véve. Közben László Gyula hipotézisével kapcsolatban még azt az általános kérdést is fölveti, hogy mi az őstörténeti kutatás célja, feladata, illetőleg melyek a korlátai. Hasonló körülmények között részletességgel rajzolódnak ki előttünk például „Az alapnyelv kapcsolata más nyelvekkel” és „Az alapnyelv felbomlása” című részfejezetek problematikája is. Az egyes gondolatkörök kifejtésének polemikus árnyaltságát, didaktikai értékét az érvelő hangvétel jelentékenyen növeli.

A számos szemléleti és módszertani újdonság közül is kiemelkedik, mert hiányt pótol „Az uráli nyelvek tipológiai és areális vizsgálata” című fejezet. A nyelvtipológiáról szólva arra esik hangsúly, hogy az uráli nyelvek tipológiai vizsgálata kettős, azaz kölcsönös haszonnal jár: az uráli nyelvcsalád nyelveit így még alaposabban ismerjük meg, az uráli nyelvek konkrét adatai, tanulságai pedig a nyelvtipológiát gazdagítják. – Az areális nyelvészet lehetőségeinek itteni főlvázolásán kívül „Az alap-

nyelv kapcsolata más nyelvekkel” című részfejezetben is találkozunk az idevágó szemléleti kérdésekkel. Ott az uráli–indoeurópai „rokonságszerű” egyezésekről mint areális háttérű jelenségekről esik szó.

A kötet legterjedelmesebb része „Az uráli népek” címmel megjelölt fejezet. Az uráli népek közül az obi-ugorokról kapjuk a legrészletesebb képet. Önálló részfejezetek foglalkoznak történetükkel, anyagi kultúrájukkal, népművészetükkel (népköltészetükkel), a vogul és osztják irodalommal. Ezek az ismeretek, szempontok azonban a többi uráli nép bemutatását is átszövik. A nemzeti irodalmak történetét – Domokos Péter tollából – pontosan értékelő, sok-sok tudományos újdonságot hordozó leírások, szép fordítások mutatják be. Az irodalomtörténeti fejlődés tárgyalása szorosan kapcsolódik a nemzeti írásbeliség történetéhez, az irodalmi nyelv megteremtésének eredményeihez, még meglevő feladataihoz. Az egyes uráli népek bemutatásának keretétől egyfelől a szó legtágabb értelmében vett művelődéstörténet, másfelől a nyelv és a nyelvjárások jellemzése szolgál.

A könyvet nem nélkülözheti a hungarológus szakember sem, hiszen a magyar nép és nyelv honfoglalás előtti szakaszára vonatkozóan épp az uralisztikai stúdiumok nyújtják a legtöbb fogódzót.

Pusztai Ferenc

Hankowszky Béláné: Rábaszentmihály keresztnévei. (1725–1970).

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1978. 44 l. (Magyar Személynévi Adattárak. 17. sz.)

A vizsgált 248 esztendőt 20–21 éves időszakokra osztja a szerző, s így 12 szakaszban vizsgálja a nevek divatjának változásait. Legelső gyakorisági sorrendje összevonja a teljes vizsgált korszakot, s nemcsak abszolút számokkal és százalékaránnyal adja meg az egyes nevek gyakoriságát itt, hanem a legtöbb névnek az első előfordulási évszámát is közli. Megállapítható ebből, hogy meglehetősen konzervatív volt a községben a nevek választása.

Az anyakönyvezés megkezdése előtti időszakról is ad egy keresztnévlistát, amelynek adatai a házassági, halotti anyakönyvekből, valamint az első megkereszteltek szülei, keresztszülei neveiből származnak.

Az egyes időszakok névgyakorisági listái megadják a nevek pozíciószámait, abszolút előfordulási számait és részesedési arányukat (százalékszámait) az azonos neműek nevein belül.

A dolgozat utolsó része az egyes nevek változásait kíséri végig a vizsgált korszakban kisebb időszakokként. A névélettanra vonatkozó tájékoztatásai következtében ez a rész igen értékes fejezete a munkának.

Hajdú Mihály

Horváth Mária: Német elemek a 17. század magyar nyelvében.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 269 l.

A német–magyar kapcsolatoknak igen érdekes és a nyelvészet által eddig még eléggé fel nem tárt időszaka a 17. század. Átmeneti korszak ez, a török hadjáratok, a harmincéves háború, a kezdeti kuruc mozgalmak és a Habsburg-expanzió kora. Mindez a nyelvi változásokat is felgyorsította, és főként a német nyelvi

hatást alapvetően megváltoztatta. A korábbi, hazai német nyelvjárásokból átvett szavak egyre jobban háttérbe szorultak, és külső, többnyire a bajor–osztrák nyelvjáróterület osztrák ágából származó elemek kerültek be a magyar nyelvbe.

Különösen figyelemre méltó ezért *Horváth Mária* munkája, mely ennek a mozgalmas nyelvi korszaknak feldolgozására törekszik. Célkitűzése nem egyezik a korábbi kutatásokéval – mint azt a bevezető részben elmondja –, nem a mai magyar nyelvben meglevő német jövevényszókat gyűjti egybe, hanem egy szinkrón metszetet ad, s ebbe beletartoznak a ma is élő és a rövid ideig, alkalmi átvételként funkcionált szavak is. A szóanyagot a szerző saját gyűjtéséből állította össze. A források egy részét a múlt század közepe óta nyomtatásban megjelent művek alkotják (köztük gazdasági iratok, jegyzőkönyvek, naplók, levelek, szépirodalmi művek), másik része az Országos Levéltár Batthyány családi levéltárának 17. századi anyagából került ki. A nyelvtörténeti és etimológiai szótárak adatait csak kiegészítésül vette figyelembe. A jelentések és a pontos etimológiák meghatározásához az itthon elérhető szakirodalmon kívül a Bécsben készülő Bajor–Osztrák Tájjszótár (BÖWb.) cédulaanyagát is felhasználta.

A bevezetésben rövid történeti áttekintést, a korábbi kutatások összefoglalását és a szerző saját szempontjait találhatjuk. Jellemző az a szigorúság, amellyel ragaszkodik saját célkitűzéséhez; nem kívánja az idegenszó-jövevényszó, nemzetközi szóvándorszó problematikát megoldani, hanem az egyes szavak első felbukkanását keresi, és esetleg a század folyamán jelentkező további példákban a használati gyakoriságra utal. Ezután következik az adattár a 413 szócikkkel. A kötetet szöveget és német nyelvű összefoglaló zárja, ami megkönnyíti a használatát a külföldi kutatók számára is.

Papp Lajos

Hungaro-Slavica 1978.

VIII. Internationaler Kongreß der Slawisten. Zagreb, 3–9. September 1978. Herausgegeben von L. Hadrovics, A. Hollós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 402 l.

Az 1978. év kiemelkedő szlavisztikai eseménye volt a Zágábban megrendezett VIII. Nemzetközi Szlavisztikai Kongresszus; az ismertetett kötet a magyar szlavistáknak erre a kongresszusra készült és zömmel ott előadásként elhangzott dolgozatait tartalmazza. A magyar szlavisztika eredményei méltán tarthatnak számot érdeklődésre a magyar filológia művelői körében még akkor is, ha ma a szlavisztika Magyarországon már régóta nem csupán a hungarológia segédtudománya, hanem a tisztán szlavisztikai problémák megoldásában is részt vesz. A kötetben szereplő 34 – nyelvészeti, irodalmi, történelmi tárgyú, orosz, angol, német, lengyel, szerb-horvát, szlovák nyelvű – tanulmányból e helyütt természetesen a magyar vonatkozásúakat emeljük ki.

A magyar–szláv nyelvi kölcsönhatások témakörébe tartozik *Gregor Ferenc*, *Hadrovics László*, *Kiss Lajos* és *Nyomárkay István* dolgozata. *Gregor Ferenc* a magyar eredetű – jövevényszóként vagy tükörszóként átkerült – szlovák levesneveket elemzi, *Hadrovics* néhány magyar jelentéskölcsönzést vizsgál a szerb-horvátban, *Kiss Lajos* a magyarországi helységneveknek a török hódoltság korában lezajlott elszlávosodását mutatja be, míg *Nyomárkay István* az *-(a)ci* végű szerb-horvát melléknévekről bizonyítja be, hogy azok a magyar melléknévi igeneves szerkezetek hatására terjedtek el.

Általános nyelvészeti vonatkozású *Papp Ferenc* tanulmánya, aki a felszíni és a mélystruktúrák közötti határ problémáját vizsgálja orosz és magyar anyagon.

Póth István a magyarországi szlavisztika történetét tekinti át 1849-től (ekkor indult meg a szlavisztika oktatása a pesti egyetemen) 1945-ig.

Az irodalomtörténeti tárgyú tanulmányok közül magyar vonatkozásai miatt figyelmet érdemel *Fried István* dolgozata, amelyben a szerző a közép-kelet-európai történelmi regény összehasonlító fejlődéstörténetét vázolja fel. *Horváth Lukács Borbála* az orosz dekabrista irodalmat veti össze a korai magyar romantikával a műfajok fejlődésének szempontjából; *Sziklay László* a szomszéd népek irodalmában kialakult Ady-képet vizsgálja. Kapcsolattörténeti érdekességű *Scher Vera* tanulmánya, aki az ukrán irodalom magyarországi fogadtatásával foglalkozik a századforduló körüli években.

Zoltán András

Jakab László – Kiss Antal: A Jókai-kódex ábécérendes adattára.

KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 1978. VI + 365 l. (Számítógépes Nyelvtörténeti Adattár 1.)

Nyilvánvaló, hogy első magyar nyelvű kódexünknek az 1372 után keletkezett és 1448 körül másolt Jókai-kódexnek a magyar nyelvtörténet számára (is) rendkívül nagy jelentősége van. A kutatók sokat hivatkoztak e kódex adataira, de általában csak egy-egy jelenségre idéztek példákat. Ezért igen fontos az ismertetendő munka, amelyet *Jakab László* elgondolása alapján ő és *Kiss Antal* készített. A szerzők ugyanis a kódex minden egyes szóelőfordulását földolgozták, kódolták, az anyagot pedig számítógépbe tápláltatták, amely a megadott szempontok szerint a könyv összes szavát rendezte, és a lelőhely megjelölésével hozzáférhetővé tette, illetve teheti.

A jelen kiadvány egy Előszó és a Jelmagyarázat után a kódex mindegyik, összesen 21818 szóelőfordulását (szövegszavát) tartalmazza ábécérendes földolgozásban. Ezekhez kapcsolódva, ezekkel együtt több oszlopban a következő információ-csoportokat kapjuk: 1. az adat sorszáma; 2. a kódex és a kéz jele; 3. az adat lelőhelye: lap- és sorszám (a *Codices Hungarici I., Bp., 1942.*) alapján; 4. címszó (a szótári szó mai alakjában); 5. az adat betűhíven; 6. a homonímiára és a helyesírásra való utalások; 7. hangtörténeti szempontok; 8. szófaj; 9. szótörténeti megjegyzések; 10. szóképzés; 11. ige- és névszójelek; 12. névszó- és igeragok; 13. névszó- és igetövek. Kifejezetten mondattani szempontú kódolást a szerzők nem végeztek. Egy-egy oszlopban több sorban számos információ lehet. Például a 7. oszlop 6 sort tartalmaz, amelyek 31 jelenségre (illetőleg azok hiányára) nézve adnak fölvilágosítást: az adatban a mai köznyelvinél nyíltabb vagy zártabb, labiálisabb vagy illabiálisabb magánhangzó fordul elő, vagy a mássalhangzóknál a mai alakhoz képest eltérés van zöngéességben, a képzés helyében stb. A 9. oszlop meg többek közt arról értesít, hogy az illető szó és annak a kódexbeli jelentése élő-e vagy kihalt, az adat hány tőmorfémát tartalmaz, van-e benne igeekötő.

Az Adattár, elsősorban a kódex szókincsének vizsgálatához nyújt igen nagy segítséget, ezen keresztül azonban alakítani, sőt közvetve mondattani kérdések is vizsgálhatók benne. A maga nemében pedig a kiadvány módszertani szempontból szintén figyelemre méltó. Nagy kár, hogy a könyv technikai kivitelezésének, a sokszorosításnak és a kötésnek a színvonala igen alacsony, többhelyütt a jelzetek nem, vagy alig olvashatók.

Külön kell hangsúlyozni annak a jelentőségét, hogy a földolgozás révén az anyagot számítógéppel a megvizsgált szempontok szerint rendezni lehet. Kérhetjük például az összes olyan szót, amelyben íráshiba vagy rövidítés van, amelyben a magánhangzó a mainál nyíltabb, zártabb stb.; csoportosítható az anyag szófajok vagy mondjuk a különböző tőtípusok és toldalékok szerint. S mindezeket az adatokat a gép szövegösszefüggésben is rendelkezésünkre tudja bocsátani. A kódex szóelőfordulásainak szófajok szerinti csoportosítását a szerzők már elkészítették. Ez közvetlenül a számítógép által kiírt formában mintegy húsz példányban rövidesen megjelenik, és Magyarország legfontosabb könyvtáraiban, valamint magyar nyelvészeti tanszékein megtalálható lesz. A Jókai-kódex anyagának szófajok szerinti csoportosítása az ábécérendes adattár címléírásában jelzett – Jakab László és Sebestyén Árpád által szerkesztett – sorozatnak a második tagja lesz, amelyet a szerkesztők és a szerzők szándéka szerint más kódexeket is földolgozó újabb kötetek fognak követni.

A. Molnár Ferenc

Jubilee Volume of the Oriental Collection 1951–1976.

Edited by Éva Apor. Budapest, 1978. 224 l. (Oriental Studies 2.)

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1951-ben létrehozta a Keleti Gyűjteményt, amely számos felbecsülhetetlen értékű nyomtatványt, fanyomatot, kódexet, kéziratot tartalmaz. Az orientalisták tudományos konferencián emlékeztek meg fennállásának 25. évfordulójáról. Ez alkalomból adták ki a *Jubilee Volume of the Oriental Collection 1951–1976.* című gyűjteményes kötetet, amelyben hazai és külföldi tudósok közel egy évszázad alatt összegyűjtött dokumentumokkal ismertetik meg az olvasót, valamint az orientalisztika-kutatás néhány eredményéről számolnak be.

A Keleti Gyűjtemény állományának jelentős része az orientalisztika különböző ágaiban magas színvonalú tudományos tevékenységet kifejtő tudósoknak, illetve Kelet nagy utazóinak, lelkes rajongóinak könyv-, illetve egész könyvgyűjteményeinek adományaiból létesült. *Ligeti Lajos* bevezető tanulmánya a különgyűjtemény fontosságát és jelentőségét emeli ki. A gyűjtemény számos okiratra segítséget nyújt a kutatóknak a magyar őshazakutatásban, a nép nyelvének és történetének megismeréséhez. Vázlatosan mutat be néhány rendkívüli értéket képező keleti gyűjteményt, amelyek „az MTA Könyvtár jelentőségét – világviszonylatban is – nagymértékben emelik”. Elsőként *Szilágyi Dániel* gyűjteményét emeli ki, amelyet *Vámbery Armin* híres kelet-kutató javaslatára vásárolt meg az MTA Könyvtára. Szilágyi módszeresen gyűjtött anyagának egy része a török–magyar korszak jelentős forráskiadványa, „lefordításával fiatal turkológusaink segítséget nyújthatnának a történészeknek és ezzel a magyar tudományosságnak” – írja a szerző. A Szilágyi gyűjteményben számos olyan dokumentum található, amely a magyarok történetét tárgyalja. Ilyen okiratot ismertet cikkében *Hazai György* a „Tarihi-i Ungurus”-ban, amelynek témája Magyarország története ősidóktól a mohácsi csatáig. Ez talán számunkra az egyik legjelentősebb történeti értékű dokumentum. Átfogó képet nyújt *Horváth Anna* cikke a Szilágyi gyűjtemény török kézíratairól, kiemelve a török–magyar kori nyelvi, történeti, etnográfiai dokumentumokat.

A Keleti Gyűjtemény számára vásárolta meg 1952-ben az MTA Könyvtára *Kúnos Ignác* turkológus „nagy terjedelmű folklór anyagát, amelyet az első világháború után, a csehországi Eger melletti, valamint az Esztergom melletti kenyér-

mezei fogolytáborban jegyzett fel török nyelvű foglyoktól." Az anyagot *Kakuk Zsuzsa* ismerteti, és ízelítőül néhány szép kazáni–tatár dalt mutat be eredeti szöveggel és fordítással. Rendkívül értékes *Kégl Sándor* könyvtárának perzsa kézirat-gyűjteménye, amelyet a kötetben *Apor Éva* cikke alapján ismerhetünk meg részletesebben. *Bese Lajos* a mongol és mandzsu gyűjtemény részletes katalógusát adja dolgozatában. A Keleti Könyvtár egyik legértékesebb gyűjteményét a *Kaufmann Dávid* által összegyűjtött dokumentumok képezik. E kéziratok között számos magyar vonatkozású is található.

A gyűjteményes kötetben a fent említett szerzőkön kívül több neves tudós értékes írása is található, amelyek hasznos segítséget nyújthatnak a hazai kutatók számára.

Csikai Valéria

Juhász Dezső: Nagykörű keresztnévei (1700–1899).

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1978. 72 l. (Magyar Személynévi Adattárak 25. sz.)

Nagykörű Szolnoktól északra, a Tisza egyik kanyarulatában elhelyezkedő község. A szerző szerint nevének eredete is erre a vízzel való körülvételre megy vissza. Keresztnévadásának, névdivatváltozásának kétszáz éves történetét vizsgálja a munka.

A kutatott időszakot negyedszázados szakaszokra osztotta Juhász Dezső, s minden egyes szakaszban külön-külön gyakorisági sorrendet ad a férfi- és nőnevekről.

A füzet második része az egyes időszakokban egyenként veszi sorra a neveket, s ötvenkénti összevonásban mutatja megterhelésük változásait. Végül pedig a harmadik rész ugyancsak a nevek szempontjából vizsgálja a névdivat változását, de a huszonöt éves időszakokat állítja egymás mellé a nevek abszolút előfordulási számai, valamint részesedési aránya (százalékaránya) föltüntetésével.

A névdivat területi elterjedésének vizsgálatához nagy segítséget nyújtó összeállítást adott Juhász Dezső ebben a kötetben.

Hajdú Mihály

Kálmán, Béla: The World of Names.

A Study in Hungarian Onomatology. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 199 l. + 1 térkép.

Kálmán Béla könyvét, amely *A nevek világa* címmel jelent meg magyarul először 1967-ben, majd azóta már több kiadást is megért, mindenki ismeri, aki magyar filológiai kérdésekkel foglalkozik. Ennek a munkának az angol nyelvű kiadása azonban meglepetés még azok számára is, akik a magyar névtudomány területén otthonosabban mozognak.

Az alcímnek a megjelenése a könyv bemutatkozásában helyeselhető, s mindenképpen indokolt. A túlságosan általános névtudományra utaló főcímet ez az alcím konkretizálja. Valóban a magyar névtan kérdéseivel foglalkozik a munka elsősorban – minden általános névészeti vonatkozása mellett – s a külföldi olvasók, kutatók tájékoztatása szükséges.

A könyv fölépítése, szerkezeti tagolása híven követi a magyar kiadásokat, de példaanyaga, hivatkozásai már nem csupán magyar anyagot tartalmaznak. Ez természetesen, de helyes az a törekvés, hogy jelentősebb személyeink, helységeink neve

megmaradt a szemléltető anyagban még akkor is, ha általános névtani vonatkozásokra utal a szerző. Ezzel a magyar irodalom, történelem stb. nagyjainak megismertetését, népszerűsítését szolgálja ezen az úton is.

A személynevekkel foglalkozó fejezet sok hasznos ismeretet nyújt a magyar névadással kapcsolatban a külföldi kutatók számára. Kitér az egyelemű nevek időszakának ismertetése után a kételemű névrendszer kialakulására magyar nyelvterületen, a névdivat, becenévrendszer, ragadványnevek, álnevek, irodalmi nevek adásának, használatának, kutatásának ismertetésére.

A helynevekkel foglalkozó fejezetben nem csupán a magyar helynévadás történetével foglalkozik a könyv, hanem a magyar nyelvbe bekerülő idegen nevek átalakulására, a magyar nyelv hangrendszerébe való beilleszkedésre is kitér. A népneveket elsősorban mint a helynevek alkotó elemeit mutatja be. A településnevek bemutatása kronológikus sorrendben, a történeti típusalkotások szerint történik. A dűlőnevekkel és a közterületi nevekkel (utcanevek) foglalkozó részletek nem csupán a magyar hivatalos névadás számára jelentenek útmutatást, hanem a szinte minden országban jelentkező elszürkülésre, a személynevek túlzott szerepeltetésére az utcanevekben stb. föl hívják a figyelmet, s adnak ennek megelőzésére tanácsot.

A könyv angol nyelvű megjelentetése nemcsak a nemzetközi névtudomány számára hasznos, hanem a magyar névtan népszerűsítésére, általában a magyar tudomány eredményeinek megismertetése terén is jelentős.

Hajdú Mihály

Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 727 l.

A magyar névtudomány a múltban jelentős eredményeket ért el a földrajzi nevek etimologizálása terén. Kiss Lajos arra vállalkozott, hogy a szétszórtan és gyakran nem könnyen hozzáférhető helyeken megjelent etimológiákat összegyűjtse, kötetbe rendezze. Az eddigi eredmények kritikai rendezését saját észrevételeivel és megállapításaival is kiegészítette sokoldalúan továbbfejlesztve a földrajzi nevek szövegteljesítésével foglalkozó tudományágat.

A Földrajzi nevek etimológiai szótára (ajánlott rövidítése: FNESz) 6850 szócikket foglal magában, mivel azonban az egyes földrajzi nevek változatai egy-egy szócikken belül helyezkednek el, a földolgozott nevek együttesen jóval meghaladják ezt a számot. Elsősorban a településneveket szótározza, de tekintettel van a földrajzi nevek sok más fajtájára, a víznevekre, a domborzati nevekre, tájnevekre, kivételesen utca-, híd- és épületnevekre is. Törzssanyagát a magyar földrajzinév-készlet alkotja, de bőven vesz föl külföldi nem magyar neveket is. A szócikkek fölépítése az első ismert alakból indul ki, majd a különfajta magyar és nem magyar névváltozatokat felsorolva, ismerteti a fontosabb etimológiai véleményeket, végül közli a véglegesnek tartott álláspontot. A szócikkeket a legszükségesebb irodalmi utalások zárják.

A vállalkozást már önmagában az is minősíti, hogy hasonló magyar munka néhány jelentéktelen kezdeményezést nem tekintve mindeddig nem látott napvilágot. Elkészítése óriási erőfeszítést követelt egyetlen szakembertől, s így is csupán hat évnyi munkát vett igénybe. Rövid tájékoztatójában maga a szerző mondja el, hogy könyvét nemcsak a nyelvtudomány, hanem más tudománysszakok, településtörténet, néprajz, földrajz, térképészet számára is kézikönyvnek szánja, továbbá azzal a gondolattal is készítette, hogy az érdeklődő nagyközönség igényeit is kielégítse.

Ha nem a szerző érezné így az igények kielégítését, akkor is szóvá kellene

tenni, hogy ez a szándék mind a tudomány, mind a művelődni vágyó nagyközönség szempontjából csupán részlegesen valósult meg. A hiány oka az, hogy a szerzőnek valamilyen módon határt kellett vonnia, melyek azok a nevek, amelyeket földolgoz, és ezen a ponton nem volt következetes. A mai Magyarország minden helységét – a helységnévtárak nyomán – szótározta. Ehhez járultak az egyéb magyarországi földrajzi nevek, melyeknek kiválogatási szempontjairól már nem tájékoztat a bevezetésben. Majd így folytatja: „A szomszédos országokból – magától értetődően – viszonylag jóval több földrajzi nevet vettem föl, mint a távolabbiakból. A kiválogatás alapjául általában az Új Magyar Lexikon szolgált. Főleg az került bele az FNSz címszóanyagába, ami az Új Magyar Lexikon szerint arra méltó, mert a magyar közönség számára is fontos vagy érdekes.”

Semmi nem indokolja, hogy a sokat bírált Új Magyar Lexikon legyen a kiválasztás alapja, azaz pontosan ez sem, csak „általában” és „főleg”, ugyanis annak földrajzinév-anyaga – erről bárki, aki belelapoz, meggyőződhet – szilárd szempontrendszer nélkül, esetlegesen választódott ki. Ebből az következett, hogy a kötetből megismerhető közel hétezer etimológia, de nem fejthető meg belőle a magyar névrendszer, a névadás szokásainak és indítékainak minden nyelvre jellemző volta. Igaz, ezt a szerző nem is ígérte, de ha más tudományterületekre gondolt, ezzel számolnia kellett volna. Például ha egy településtörténet lapozza föl a kötetet, számára az őtörök eredetű *Tárkány* (Komárom m.) még két előfordulása található szótározva, *Felsőtárkány* és *Mezőtárkány*, de már *Kistárkány*, *Nagytárkány*, *Köröstárkány* és a hasonló nevű puszták nem. Ugyanez mondható el például a *Tarcsákról* is, de számos, az abc-ben távolabb eső példát lehetne még megjelölni. Nyilvánvalóan etimológiai szempontból sem teljesen közömbös, hogy egy-egy földrajzi név milyen elterjedettségű, megterheltségű. Például *Keresztúr* és *Vásárhely* is jóval több van, mint ahányra a szótárban történik hivatkozás. Foglalkozik a szerző a tájnevekkel is, szintén nem a teljesség igényével. Fölveszi a *Hegyalját*, de csak a zempléniről tesz említést, holott még hat ismeretes, és igen jellemző a magyar névadási szokásokra. Mindannyiszor történeti borvidéket jelöl. Közli a Debrecen melletti *Hortobágy* etimológiáját és vele együtt a dél-erdélyi hasonló hangalakú, de más eredetű *Hortobágyról* is szól. Így aztán nem érthető, hogy a felső-magyarországi *Sajó* mellett miért nem szerepel az erdélyi *Sajó* folyócska. Számos a magyar nyelvterületen kívül fekvő város régi magyar vagy latin, de magyarul is használt nevével találkozhatunk a szótárban. Mivel magyarázható azonban, hogy *Göttingent* *Göttingaként* szótározza, *Wittenbergnél* megemlíti a *Wittemberga*-alakot, *Heidelbergnél* nem szerepel a *Heidelberga*, holott ezeket ugyanaz a nyelvi hagyomány tartotta fenn, az egyetemeiket látogató protestáns diákoké?

Az érdeklődő nagyközönség szempontjából mindennek előtt az hiányolható, hogy a szótárban hiába keressük egy sor a magyar történelemben, irodalomban, művelődéstörténetben szereplő jeles földrajzi név megfejtését. Lehetetlen rendszert találni abban, hogy melyik szerepel és melyik nem. Például nem szerepel Bartók Béla szülőhelye, *Nagyszentmiklós*, Bethlen Gáboré *Marosillye*, Dózsa Györgyé *Dálnok* vagy *Makfalva*, Körösi Csoma Sándoré *Csomakőrös*, Kölcsey Ferencé *Szödemeter* és így tovább, a példák még hosszan gyarapíthatók, s talán nem tesszük szóvá ezeket sem, ha nem olvasható például *Borsinál*, hogy II. Rákóczi Ferenc szülőhelye. Nyilvánvalóan nem rangsorolás történt Rákóczi és Dózsa között, csupán az alapszempont kiválasztása nem volt szerencsés. Viszont számos olyan nem magyar, távoli földrajzi név szerepel, amelyről a kimaradtak helyében – nyilván sokan lemondtak volna. Ezek között nem egy megmosolyogtató is van, például *Tego* dél-koreai város, amelyről ráadásul még meg is jegyzi a szerző, hogy etimológiája nem ismer-

retes. De a mosolyogtatás nem szándékunk, csupán más szempontból a téves kiindulásra kívánunk figyelmeztetni. Például a 292–293. oldalakon egymás szomszéd-ságában szerepel az ismertebb *Irkatszék*, *Irtis*, *Ismailia*, *Isonzo*, *Istanbul* a következőkkel: *Ipswich* (dél-angliai kikötőváros), *Ischia* (sziget a Nápolyi-öbölben), *Iserlohn* (város az NSZK-ban). Nem kifogásolnánk ezek fölvételét sem, ha más jelentős hiányokat nem észlelnénk.

Végül nem szabad elfelejtenünk, hogy, amint előljáróban hangoztattuk, Kiss Lajos hatalmas és értékes munkát végzett. Bizonyára birtokában van a kimaradt földrajzi nevekre vonatkozó etimológiáknak is, hiszen bibliográfiája hatalmas szakirodalmat ölel föl. A hungarológiának szüksége van erre a szótárra, egy olyan bővített új kiadásra, amelyben benne vannak mind a magyar nyelv szókincséhez tartozó helynevek és kiválasztási szempontjaiban harmonizál a nemzetközi és a nemzeti érdek.

Kósa László

Korompay Klára: Középkori neveink és a Roland-ének.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 95 l. (Nyelvtudományi Értekezések. 96. sz.)

Nagyon kevesen mernek hozzáfogni középkori magyar tulajdonnevek kutatásához az utóbbi időben, hiszen olyan történeti, nyelvtörténeti és névtani ismeretekkel kell rendelkeznie az ilyen típusú nevek vizsgálójának, amelyeknek megszerzéséhez hihetetlen szorgalom és különleges képesség szükséges.

A könyv témája a *Roland*, *Olivér* és *Olivant* nevek elterjedése a magyar nyelvterületen a középkor folyamán. Ennek előtanulmányaként foglalkozik a szerző a Roland–Olivér névpárok nyugat-európai megjelenésével és terjedésével. Behatóan elemzi az adatok előfordulási helyét és idejét. Megállapítja, hogy Franciaország középső területe volt a névadási divat kiindulópontja, s innen kelet felé tartva érte el előbb Olaszországot, majd Magyarországot. Ezután következik a munka speciálisan a magyar névtudományt érintő része, a kutatott nevek hazai előfordulásának felsorolása és vizsgálata.

Az adattár személyenként, illetőleg az *Elefánt* esetében helységenként veszi sorba az adatokat, a neveket a denotátumok sorrendjében csoportosítva. Kétségtelenül ez volt a legnehezebb része az adatgyűjtő munkának, ez kívánt legtöbb türelmet és szakértelmet. Nyilvánvaló ez, ha megszámláljuk az R–5 jelzésű Roland nádornak több mint kétszáz (202) vagy az E–1 jelzetű Elefánt községnek csaknem ugyanannyi névelőfordulását.

A következő fejezet Névtani tanulságok címet visel, s több vonatkozásban is jelentős a filológiai kutatások szempontjából. Az irodalmi névadással kapcsolatos megállapításai olyan korszakra vonatkoznak, amelynek vizsgálatával még alig foglalkozott az irodalom- és nyelvtudomány. Az újkori irodalom névadása sem tekinthető megnyugtatóan földolgozottnak, a középkori névdivatban szerepet játszó irodalmi hatásokkal pedig a magyar névtani szakirodalomban még senki sem foglalkozott. Különösen kiemelkedik a kötet név vonatkozásokat vizsgáló fejezete, amely nem csupán e névpárok együttes vizsgálatához, hanem az általános névtudomány szempontjából is jó módszereket ad. Miután beható alaki és funkcionális vizsgálatnak veti alá mindegyik vizsgált nevet, a névdivat időbeli és területi problémáit taglalja, részletes térképeken szemléltetve megállapításait. A nevek társadalmi vetületének bemutatásakor Korompay utal az egyes rétegek névviseletének szokásaira, és a vizsgált nevek viselőinek társadalmi helyzetét is részletesen elemzi.

A munka befejező része művelődéstörténeti kitekintés. Ebben bemutatja a korabeli királyi udvarok kapcsolatait, a magyarországi vallon telepítéseket, az egyházi kapcsolatokat, végül pedig a nyelvi közvetítés formáit és problémáit.

Hajdú Mihály

Kossa János: A mi nyelvünk.

Cikkek, tanulmányok, jegyzetek. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1978. 394 l.

Kossa János, a legismertebb jugoszláviai magyar nyelvvédő új kötete korábbi három könyvének írásaiból és a még könyvformában nem publikált cikkeiből válogat. A gyűjtemény fejezetcímei (*A beszélt nyelv, A fordítás bökkenői, Az idegen szavak, Tükörfelvezetések, Egyéb nyelvi hatás*) már árulkodnak arról a hatalmas, és anyagában, témájában változatos nyelvvédő munkáról, melyet a szerző a jugoszláviai magyarság körében végez. Kossa legizgalmasabb tanulmánya talán éppen az, amely a jugoszláviai magyarok nyelvhasználatában előforduló közvetlen és közvetett szerbhorvát átvételekkel foglalkozik (*Szerbhorvát elemek a jugoszláviai magyarok nyelvében*). „A legtöbb szerbhorvát elemet a gazdasággal: a munkahellyel és az öngazgatással, továbbá a közélettel és a társadalmi élettel kapcsolatos kifejezések között találjuk. Ebben a nyelvi rétegben a legszegényebb a jugoszláviai magyarok szókincse, tehát ebben a legtöbb a kölcsönszó.” Bizonyos esetekben az is közrejárhat valamely szerbhorvát kifejezés meggyökerezésében – olvassuk tovább a tanulmányt –, hogy rövidebb mint a magyar; s a kevertnyelvűségben az a legnagyobb veszély – s ezért küzd a nyelvvédő is ellene! –, hogy egy idő után a kevertnyelvűek nem tudják megkülönböztetni a kölcsönszót az anyanyelv szavaitól. A nyelvsegregyedést Kossa nem csupán a köznyelvben, de a sajtónyelvben és az irodalmi nyelvben is érzékeli.

A nyelvművelő cikkek beszélnek a szócsonkításról, a szerbhorvát latinizmusokról, az import- és csonkaszavakról, a tükörfelvezetések (Társaságot csinálni, Fele víz, fele voda) nyelvromlasztó hatásáról, az eltorzult igealakokról. A könyv írója a nyelvet változó, fejlődő, élő organizmusnak tudja, ezért legfőbb tanácsa: mindent a maga helyén: „Ne szerbesítsünk hát!” „De ne is magyarosítsunk!”

Szakolczay Lajos

Kovács János: Vásárosdombó mai család- és ragadványnevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1978. 35 l. (Magyar Személynévi Adattárak. 22. sz.)

Vásárosdombó Baranya megye északi részén fekvő kisközség. A tanulmány valamennyi lakosának család- és ragadványnévanyagát tartalmazza, tehát teljességre törekedve ad a további filológiai kutatásoknak értékes és gazdag adattárat. Számszerű adatokkal föltünteti a szerző a nevet viselő családokat és személyeket is. Megállapítja, hogy a 873 magyar lakos 275 családnevet visel, de közöttük nagyon sok a csak egyetlen személyhez kötődő. Rövid áttekintést kapunk a keresztnevéről is.

A füzet nagyobbik felét a ragadványnevek tárgyalása foglalja le. Minden egyes név mellett megadja a viselője, illetőleg viselői hivatalos névadatait, eredetének magyarozatát, és utal az öröklődés tényére vagy hiányára. Tanulságait összefoglalva

részletesen szól a ragadványnevek mai használatáról, funkciójáról, a falu társadalmában betöltött szerepéről.

A kötetet a ragadványnevek betűrendes mutatója zárja le.

Hajdú Mihály

Ladányi Mária – Szilvás Izabella: Két tanulmány a regionális köznyelvek alakтанából. Budapest, 1978. 109 l. (ELTE Nyelvtudományi Dolgozatok 26. sz.)

Ladányi Mária a birtokos személyragozás alakváltozatait vizsgálja Gyula város regionális köznyelvében. A város népességének, életmódjának, a 18 adatközlő életkor, foglalkozás és iskolázottság szerinti megoszlásának bemutatása után tér rá a nyelvi anyag elemzésére. Előre kiválasztott szócsoport birtokos személyjeles alakjait gyűjtötte össze kérdőíves módszerrel, majd az ingadozásokat tette mérlegre. Négy jelenségek körét vizsgál: az *o – u* váltakozást a birtokos személyragozás többes szám 3. személyében (az *unokájuk – unokájok* kettősségből az *u-s* változat a majdnem kizárólagos); az *é – i* váltakozást az egyes szám 3. személyben a tárgyrag és a határozóragok előtt (a gyakoribb *kezét, kezébe* alak mellett elég jelentős a *kezeit, kezibe* változat is, főleg az idősebb adatközlők nyelvhasználatában); a *fizetések – fizetése* (kötőhangzós, ill. kötőhangzó nélküli) alaktani változatok arányát, végül – legrészletesebben – az *-a/-ja* típusú váltakozást a birtokos személyragozás egyes szám 3. személyében a mássalhangzós tövű szavakban, tőtipusonként vizsgálva a toldalékolást. Az ingadozásokat mindig pontos számadatokkal szemlélteti, és magyarázatukra is törekszik. A dolgozatot jól áttekinthető összefoglaló táblázat zárja.

Szilvás Izabella az ikes igék ragozását vizsgálja a zalaegerszegi regionális köznyelvben. A mindennapi nyelvhasználatban gyakrabban előforduló ikes igék közül választott ki 30-at, tekintet nélkül azok ragozásának történetére. A 30 igének nyolc különböző alakját (kijelentő és felszólító mód jelen idő, egyes szám 1., 2. és 3. személy, feltételes mód 1. és 3. személy) 20 adatközlőtől kérdezte ki. Külön dolgozta fel az „állandó ikes igéket” (ezek Zalaegerszegen „főleg ikes” ragozásúak), külön a „változó ikes jellegűeket” (az ÉrtSz. minősítései alapján). Ez utóbbi csoport ragozása minden adatközlőnél változatos képet mutat, de az pontosan megállapítható, hogy az ikes ragozású alakok aránya a magasabb iskolai végzettségűek körében nagyobb. Egyébként minden adatközlő nyelvhasználatában az ikes ragozás erős bomlása figyelhető meg. Az iktelen alakok terjeszkedésének mértékét (a megvizsgált igemódokban és személyekben) differenciáltan, számadatokkal bizonyítva (táblázatokat is adva) mutatja be.

Mindkét tanulmány eredetileg egyetemi szakdolgozatnak készült.

D. Mátyai Mária

Leíró hangtani tanulmányok.

MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 1978. 114 l. (Magyar Fonetikai Füzetek 2.)

A szakirodalmi örökség leltárszerű összegezése és a kiadás alatt levő fontosabb munkák ismertetése után a szerkesztő így határozza meg e tanulmánykötet célját: „azzal a reménységgel adhatjuk közre a fonéma fogalmának meghatározásával foglalkozó írást, a szótag problematikájának áttekinthető felvázolását, a hangkapcsolatokról szóló tanulmányt, a magyar beszédképzés fiziológiai mechanizmusainak alaposabb megismerését elősegítő méréseredményeket, a beszédfejlődés korai szakaszának hang-

tani kérdéseit tagláló írásokat, a beszéd folyamat fonetikai elemzésének és lejegyzésének témájához kapcsolódó áttekintést és problémafelvetést, hogy gondolatainkat és gondjainkat megosztva segíthetjük a felvetett kérdéskörökben a szakmai közgondolkodást és ezzel hozzájárulunk tudományunk ütemesebb hazai fejlődéséhez”.

Bolla Kálmán tollából három tanulmányt olvashatunk. Először azokról a problémákról szól, amelyekkel kutatómunkánkban mindannyian szembe találhatjuk magunkat: „Fonetikus vagy fonematikus írás-e az APhi?” – teszi fel a kérdést. A hangzshű ábrázolás gondjai, a beszédhangok fonetikus jelének megválasztása, az IPA/APhi hangjelölési rendszere (közli a magán- és a mássalhangzók alaptípusainak jelölésére használt és a diakritikus jeleket), a hangok rendszerét tartalmazó táblázatok folytatják a gondolatsort. Dolgozatát az intonációs szerkezetek fonetikus lejegyzésével zárja: ez a hangmagasság, az intenzitás, az időtartam, a hangszínezet és a szünet figyelembe vételével történik.

Másik írásában ismerteti az ajakartikuláció vizsgálatában felhasznált kísérleti-fonetikai eszközöket és módszereket. A hazai előzmények után az ajkaknak a beszéd-képzésben betöltött szerepét tárgyalja. Vizsgálati módszerének leírását a magyar beszédhangok ajakartikulációs adatait bemutató táblázatai és labiogramjai követik.

Bolla harmadik tanulmányában a hangképzés vizsgálatának palatografikus és lingvografikus módszeréről, a magyar beszédhangok képzési konfigurációiról szól, majd palato- és lingvogramokat közöl.

Szende Tamás: Az elvont fonéma definíciói című dolgozata szól a nyelvtudomány prefonológikus korszakának fonémafogalmáról, a strukturalizmus különböző áramlataiban kikristályosodott igazi fonémafogalomról, a generatív fonológia eljárásairól. Az utóbbinak a fonémával szembeni tartózkodását nem tartja indokoltnak. Közvetett és direkt érvekkel, néhány definícióval segíti hozzá a fonémák létezésének helyes értelmezéséhez az olvasót.

Kassai Ilona a hangkapcsolódási mechanizmusokkal foglalkozik. Első tanulmányában így fogalmazza meg célját: „megnézzük, hogy a hangkapcsolatok nyelvhelyességi szempontú tárgyalása milyen következtetéseket tesz lehetővé és milyen szabályszerűségeket rejt magában. Az elemzést Elekfi László rendszeres összefoglalásán végzem (1968), mely alapját képezi a kiejtési kézikönyv megfelelő fejezetének”. Másik írásában saját és más kutatók tapasztalatai alapján igyekszik föltárni a gyermeknyelvi távhasonulás okait és törvényszerűségeit.

Gósy Mária: Szavak és todalékok hangalaki jellemzői a gyermeknyelvben címmel adta közre dolgozatát.

Vértes O. András a szótag mibenlétét, határait, szerepét, a magyar szótag főbb típusait, a morféma- és a szótaghatárt vizsgálja.

Olaszy Gábor írása – Új műszer a beszéd intonációjának percepciós vizsgálatához – „egy beszéd alaphang- és intenzitásimitátor” elnevezésű eszköz működését, a vele végezhető vizsgálati lehetőségeket ismerteti. Az MTA Nyelvtudományi Intézetének fonetikai laboratóriumában készített műszer jelentősen hozzájárulhat az egyre eredményesebb hangtani kutatásokhoz.

Polónyi Szűcs Szilárd

A magyar szókészlet finnugor elemei.

Etimológiai szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest. I. (A–Gy) 1967.; II. (H–M) 1971.; III. (N–Zs) 1978. 727 l.

1978-ban a III. kötet megjelenésével vált teljessé A magyar szókészlet finnugor elemei c. etimológiai szótár.

A szótár tervének megvalósítását a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének Finnugor Osztálya kapta feladatul. Az anyaggyűjtés 1950 nyarán kezdődött el sok külső munkatárs bevonásával. A főszerkesztői feladatok ellátásával az MTA Nyelvtudományi Bizottsága Lakó Györgyöt bízta meg 1953-ban. A szerkesztés munkájába 1961-től kezdve Rédei Károly is bekapcsolódott. A szócikkeket Erdélyi István, Gulya János, K. Sal Éva és Vértes Edit dolgozta ki. Az előmunkálatokban ill. a szerkesztésben részt vett még Cs. Faludi Ágota, Hajdú Péter, Fabricius-Kovács Ferenc, F. Mészáros Henrietta és Vértes O. András.

„A magyar szókészlet finnugor elemei“ (rövidítve: MSzFE) tartalmazza mindazoknak a magyar szavaknak az etimológiáját, amelyeknek – a tudomány akkori állása szerint biztos vagy lehetséges megfelelői vannak a finnugor, ill. a szamojéd nyelvekben, s e szavak kapcsán az eddigi finnugor szófejtések tudományos igényű, kritikai összefoglalását nyújtja.

A szócikkek először a címszavak főbb mai jelentéseit adják meg, rendszerint csak német nyelven (kivételes esetekben más nyelven is), majd néhány nyelvtörténeti, népnyelvi adalékot, továbbá származékokat és összetételeket közölnek. Az egyeztető (etimológiai) részben tájékoztatják az olvasót a szó eredetéről, és felsorolják a biztos és lehetséges rokon nyelvi megfelelőket (a legközelebbi rokon nyelvektől a távolabbi rokonságban állók felé haladva, így a sorrend a következő: vogul, osztják, zürjén, votják, cseremisiz, mordvin, finn, karjalai, vepsze, vót, liv, észt, lapp, végezetül pedig az egyes szamojéd nyelvek). A kifejtő részben szükség esetén a megfelelésekhez fűzött hangtani, alaktani, jelentéstani vagy esetleg tárgyi és néprajzi megjegyzéseket közlik. A szócikk végén utalnak a szó esetleges további, más nyelvekkel való kapcsolatára; megemlítik néhányat a régebbi téves magyarázatok közül, és időrendben felsoroloztatják az adott szóra vonatkozó egyeztetések bibliográfiáját.

A szótár hangjelölése nem egységes. A régi írásbeliséggel rendelkező finnugor nyelvek szavait e nyelvek mai helyesírása szerint írják (így a magyar, finn és észt szavakat), a kisebb finnugor nyelvek esetében fonetikus átírást alkalmaznak, szükség esetén kölcsönzött betűk (cirill, görög) és ún. diakritikus mellékjelek felhasználásával.

Selmecy Ildikó

Magyarország földrajzinév-tára. II.

Győr–Sopron megye. Bp., 1978. 31 lap + 1 térk. Vas megye. Bp., 1978. 35 lap + 1 térk. Veszprém megye. Bp., 1978. 43 lap + 1 térk. Zala megye. Bp., 1978. 35 lap + 1 térk.

Négy kötete jelent meg eddig a fenti sorozatnak, s mivel fölépítésükben, elrendezésükben, tartalmukban megegyeznek, együttes ismertetésük kézenfekvő.

A sorozat előzménye (Magyarország földrajzinév-tára I. Fontosabb domborzati, táj- és víznevek. Bp., 1971. 58 lap) egyetlen füzetekből áll, s az egész országra kiterjedően közli az alcímben felsorolt neveket. Ez az új sorozat 19 nagyméretű füzetből fog majd állni, s megyénként tartalmazza azokat a helyneveket, amelyeket elsősorban a térképészettudomány hasznosíthat különböző méretű és célú térképei elkészítésekor. Természetesen a névtudomány, s ezen keresztül a nyelvtudomány is fölhasználhatja a füzetek adatait, ezért itteni ismertetésük jogos és kívánatos.

Valamennyi eddig megjelent (s nyilvánvalóan a következőkben megjelenő) füzet azonos szövegű előszóval kezdődik. Ebben a Földrajzinév-bizottság elnöke, Radó Sándor ismerteti a sorozat célját. Elsősorban a helynevek ismeretének, azonosításának a szükségességéről ír, amelynek előfeltétele az egységesség megteremtése, a nyelv-

járási alakváltozatok kiküszöbölése, az ingadozó névhasználat esetében állásfoglalás valamelyik alak mellett. Hivatkozik az Egyesült Nemzetek Szervezete 1967. évi genfi konferenciájának 4. E. sz. határozatára, amely ezt ajánlotta: „... minden névtestület készítsen országának valamennyi szabványosított földrajzi nevét tartalmazó névtárakat, és ezeket folyamatosan helyesbítse.”

A továbbiakban a magyarországi munkálatok előzményeiről, megszervezéséről, munkamódszereiről ír. Ennek lényeges része, hogy a különböző forrásokból gyűjtött névadatokat a helyi községi tanácsokon egyeztették a népi névhasználattal, így adatai hivatalosak is, de a lakossági névhasználatot is tükrözik.

Valamennyi füzet a megye helységeinek betűrendes felsorolásával s azok azonosító számaival folytatódik. Nagy kár, hogy ezeket a számokat nem azonosították a Központi Statisztikai Hivatalnak az államigazgatás részére kidolgozott kódszámaival. Kétségtelen, hogy könnyebb a helyneveket tartalmazó füzet használata így, de a következetesség érvényesítése több figyelmet érdemelne.

A legjelentősebb fejezetek a megye helyneveinek betűrendes jegyzékei és ugyanezeknek a neveknek községek szerinti betűrendes jegyzékei. Az első részben utalást találunk a mellékletként adott térkép hálózati beosztására, a másodikban – lényegesen kevesebb lévő az egy község területére eső névadat – ez az utalás elmaradt, s nem is látszik szükségesnek, csupán magának a helységnek a térképhálózati számát kapjuk meg.

Mindegyik füzethez egy 1 : 150 000-es térképmelléklet kapcsolódik, amelyen betűkkel beírva található meg a megfelelő helyen az adattárak nevei, csak ha erre helyhiány miatt nincs lehetőség, akkor áll utalószám a név helyén, s a térkép szélén kapjuk meg a nevet az utalószámok sorrendjében.

Igen gazdag névanyagot tartalmaznak a megjelentetett kötetek. Nyilván nem lehetnek annyira teljesekek, mint a névtani célú helynévgyűjtések megyei kötetei, de így is sok vizsgálati anyagot adnak a névtan, nyelvtudomány, helytörténet kutatóinak, akik elsősorban olyan területeken hasznosíthatják ezeket, ahol még rendszeres és szervezett helynévgyűjtés nem folyt.

Hajdú Mihály

Magyarovics Lászlóné: Szentgyörgymező mai ragadványnevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1978. 21 l. (Magyar Személynévi Adattárak 19. sz.)

Szentgyörgymező valaha önálló község volt, 1891-ben 2698 magyar lakost számolt, ma pedig Esztergom részeként, az ott épült lakótelep következményeként nyolc-tízezer ember él e területen. A régi telepések azonban még megtalálhatók, ragadványnévadásuk – ha az utolsó pillanatban is – még kutatható.

A szerző röviden a leggyakoribb családneveket is bemutatja. A törzsökösnek tekinthető 6–700 családból azonban csupán százhetvennek a neveit veszi számba.

Ragadványnévanyagát indítékuk szerint rendszerezi. A hivatalos nevek betűrendjében adja meg az egyes csoportokon belül a ragadványneveket magyarázatukkal együtt.

Hajdú Mihály

Márk, Tamás: Tessék magyarul!

Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1978. 233 l.

A kiadványnak rangot adó Finn Irodalmi Társaság jelentette meg a helsinki egyetem magyar lektorának, *Márk Tamás*nak a magyarul tanuló finnek számára írt, harminc leckéből álló könyvét. Ezt a kötetet a szerző a kezdő tanfolyam részére állította össze, de 1979 őszén nyomdába adta már a haladóknak szerkesztett második részt is.

Mindenki, aki valaha is tanított magyar nyelvet (vagy jelenleg éppen tanít) külföldön, jól ismeri azt a gyötrő gondot, amelyet a jól, bosszankodás nélkül tanítható, használható nyelvkönyvek, nyelvtanok, szószedetek és szótárak hiánya jelent. A magyar oktatók arra kényszerülnek, hogy maguk keressenek épkezláb szövegeket, állítsanak össze példamondatokat, fogalmazzanak meg feladatokat; s készítsék el újra és újra a magyar nyelv épületének alapjait – szolgálati helyükön, a világ legkülönbözőbb pontjain. Ezekből a leckesorozatokból, nyelvtani paradigmákból olykor nyelvkönyvek, jegyzetek is szerveződnek, többnyire ideiglenes jelleggel, mulandó értékkel. S a következő magyar lektor kezdheti újra és előlről a munkát! Ritkábban, de az is megtörténik, hogy valamelyik kollégánk – nagy idő- és energia ráfordítással – igényes, évek hosszú során át használható vállalkozást hoz tető alá. Ez utóbbiak közé tartozik *Márk Tamás* könyve. Finn vonatkozásban ugyan eddig sem volt kiáltóan rossz helyzetben a magyar nyelv oktatása (az utóbbi száz esztendőben legalább tíz magyar nyelvkönyvet írtak a finnek számára), *Márk* módszertanilag is mintaszerűen felépített, a tudnivalókat megfelelően porciózó, nyelvi anyagában (szókincsében, példamondataiban) és szemléletében (valós, „élet-szerű” párbeszédekkel, nyelvi helyzetekkel) a sémákkal szakító, korszerű tankönyve azonban az eddigi becsülendő előzményekhez képest teljes és hosszú ideig végleges megoldást jelent.

Domokos Péter

Mészárosné Varga Mária: Bazsi helynevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1978. 56 l. (Magyar Névtani Dolgozatok. 6. sz.)

A bevezetés ismerteti a község fekvését, múltját, történetét, lakosságának összetételét, lélekszámváltozásait stb. Sok helytörténeti adata mellett igen értékes néprajzi vonatkozásokat is említ a régebbi szokásokról, hagyományokról. Tájékoztat az anyaggyűjtés módszereiről, a fölhasznált forrásokról.

A munka második része a helynevek adattára. Ebben a kialakult modern helynévgyűjtések és közzétételek módszereit alkalmazta a szerző, s a nyelvjárási lejegyzésű adatok mellett megadja a hivatalos neveket, történeti följegyzéseket.

A névanyag elemzése adja a dolgozat legfontosabb részét. Ebben kitér a falu névhasználatára, a nevek összetételének arányaira, jelentéstani vizsgálatukra és alaki elemzésükre egyaránt. Munkája végén betűrendes mutatót és jól áttekinthető térképet ad.

Az elemző földolgozás azt mutatja, hogy helynév kutatásunknak óriási lehetőségei vannak a megjelent vagy megjelenés állapotában levő nagy helynévgyűjtemények vizsgálata területén.

Hajdú Mihály

Mikesy Sándor: Ungarisches Lehrbuch.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 525 l.

Mikesy Sándor magyar nyelvkönyve német anyanyelvűek számára készült.

A magyar nyelvet nehezen tanulható nyelvnek tartják. Ennek a vélekedésnek az az alapja, hogy a magyar mint a finnugor nyelvcsalád tagja gyökeresen különbözik az indoeurópai nyelvektől és nevezetesen a némettől. Erre a tényre, és néhány szembeszökő eltérésre (pl. a magánhangzóharmónia, a névragozás sajátosságai stb.) a szerző már a bevezetőben felhívja a figyelmet.

A továbbiakban ismerteti a magyar nyelv hangjelölési rendszerét, a hangok egymásrahatásának kiejtési és helyesírási következményeit. Ezek után következik a magyar nyelvtan tárgyalása 30 leckére bontva. Az egyes leckék elején fokozatosan nehezedő szövegek találhatók, amelyek nyelvi anyagából bontja ki a nyelvtani ismereteket. Tematikájukat a mindennapi élet beszédhelyzeteiből meríti, de ezen kívül a magyar történelem, földrajz és művelődés egyes kérdéseivel is foglalkozik. A leckéket az olvasmányokhoz tartozó szójegyzék és a nyelvtani részben találtak gyakorlására szolgáló feladatsor egészíti ki.

A könyv nemcsak a tanár segítségével való nyelvtanuláshoz használható, hanem az egyéni nyelvelsajátítás eszköze is kíván lenni. Ebből a célból a tankönyv végén az egyes leckékhez kapcsolódó feladatok megoldásait is közli.

A könyvet magyar–német és német–magyar szójegyzék, valamint ragozási táblázatok és nyelvtani mutató egészíti ki.

Zelliger Erzsébet

O. Nagy Gábor – Ruzsiczky Éva: Magyar Szinonimaszótár. A–Zs.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 593 l.

Kevés olyan eredménye van a nyelvtudománynak, amely a legszélesebb társadalmi körök számára is közvetlen haszonnal jár, sőt amelynek elérését felfokozott várakozás előzi meg. Eme ritka eredmények közé tartoznak a különböző szótárak, mint pl. kétnyelvű szótárak, idegen szavak szótára, értelmező szótárak, etimológiai szótárak, szinonimaszótár. Anyanyelvét tudatosan és választékosan használni kívánó ember nem lehet meg értelmező szótár és szinonimaszótár nélkül. Értelmező szótárral már régóta büszkélkedhet a magyar nyelvtudomány (vö. A Magyar Nyelv Értelmező Szótára I–VII, ill. ennek változata a Magyar Értelmező Kéziszótár), a szinonimaszótár azonban mindezidáig váratott magára.

Bár a szinonimaszótárnak vannak bizonyos előzményei a magyar nyelvészetben, ilyen munka eddig nem született, így bizvást ki lehet jelteni, hogy szótár évszázados hiányt pótol.

A szinonimaszótár a hétkötetes értelmező szótár, az Értelmező Kéziszótár, Bakos Ferenc Idegen Szavak Szótára és Országgh László Angol–magyar szótára alapján készült. Körülbelül harmincezer rokonértelmű lexikai egységet tartalmaz, melyeket tizenkét és félezer címszó köré csoportosítottak.

Bár a szótár feltételezi a szavak jelentésének ismeretét, mégis a magyarázó (diszkriminatív) szinonimaszótárak közé tartozik, szemben azokkal a szinonimaszótárakkal, melyek a címszó után egyszerűen felsorolják a rokonértelmű szavakat, figyelmen kívül hagyva azok stílári különbségeit, használatuk különleges eseteit stb.

A szinonimaszótár szócikke a címszóval (félkövérral szedve) kezdődik. Címszóként a gazdagabb jelentéstartalmú, több szinonimával rendelkező vagy a stílári

szempontból semleges, közismert, köznyelvi szavak szerepelnek. A címszót esetleges stiláris minősítés, a címszó alakváltozata követi, majd a szinonimák felsorolása, minden esetben utalva azok használatának körülményeire. A szócikket olyan állandósult szókapcsolatok zárják, amelyek jelentésüket tekintve elszigetelődtek. A többszófajúságot a szócikken belül félkövérrel szedett római számok különítik el.

A szótári anyagot a Szómutató követi. Ebben a címszóként nem szereplő, de a szócikkekbe beledolgozott szinonim szavak, állandósult szókapcsolatok kaptak helyet.

Az itt ismertetett szinonimaszótár természetesen nem jelentheti a kitűzött feladat végérvényes megoldását. E kéziszótár jellegű változat csupán, a 100–120 évesre tervezett, 30–35 ezer címszót felölelő szótár előmunkálata, amelyet áthidaló megoldásnak szántak, addig is, amíg a nagy szinonimaszótár el nem készül.

Pusztay János

Néprajz és Nyelvtudomány.

Szeged, 1977. 368 l. (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Sectio Ethnographica et Linguistica. XXI.)

Deme László, Ferenczi Imre és Mikola Tibor szerkesztésében igen gazdag anyaggal jelentkezett a szegedi József Attila Tudományegyetem néprajzi és nyelvészeti évkönyve.

Első cikkében Deme László köszönti a 70 éves *Nyíri Antal* professzort, a nyelv-tudományok kandidátusát, a JATE Magyar Nyelvészeti Tanszékének tanszékvezetőjét. Ezt a köszöntést egészíti ki *Takáts Károlyné* bibliográfiája, amely Nyíri Antal munkássága irodalmát tartalmazza.

Velcsov Mártonné: Újabb adatok az *andlend* időjel történetéhez címmel a jelenségnek először a Birk-kódexben, majd pedig egy XVI–XVII. századfordulóról való iskolai jegyzetkönyvben való előfordulásait vizsgálja. Megállapítja, hogy mindkét nyelvelmében függő időnek bizonyul az *andlend* időjeles igealak, nem pedig befejezett jövő időnek, mint ahogyan ezt eddig többen gondolták.

A kvantitás-jelölés rendszerének néhány kérdését tárgyalja *Dienes Erzsébet* cikke. Az Érdy-kódex kettőzött magánhangzóit vizsgálja, amelyekről megállapítja, hogy egy részük (*ee, aa*) kétségtelenül a hosszúság jelölését szándékozik megvalósítani. A hosszú *ó* és *ő* jelölésével külön fejezetben foglalkozik a szerző. Megállapítja, hogy ezen a téren több az ellentmondás, de végeredményben a kódex írójának a hosszú ejtés jelölése volt a szándéka.

M. Korchmáros Valéria, a magyar igealakok funkcionális rendszerét elemzi. Fő témája az alanyi és tárgyias ragozási rendszer szembenállása a magyarban. Hangsúlyozza a szövegkörnyezet, beszédhelyzet, intertextus figyelembevételét, s megállapítja, hogy a tárgy személyére is utaló (sőt, az udvarias beszédben előforduló egyes szám második személyre is vonatkozó) paradigmarendszert lehet kidolgozni, s erre példát is ad egy jól áttekinthető táblázatban.

Dienes Dóra a tagolatlan mondatok beszédfunkció szerinti megoszlását vizsgálja. A három fő funkció kívül (kifejezés, befolyásolás, tájékoztatás) elsősorban az írott nyelvhasználatban – főként szépirodalmi művekben – az érzékeltetés célját is megtalálja. Ezek többnyire ki nem egészíthető képzeletkeltő szavak, nem hordoznak mondatrészi funkciót, s az indulatszókhoz hasonlóan mondatszóként vesznek részt a szöveg fölépítésében.

Békési Imre A szövegkonstrukciós forma és az esemény „logikája” címmel a szövegszerkesztés idő- és logikai rendjéről ír. Rövid újságcikkeken szemlélteti a valóságos logikai rendet és a szerkesztett szöveg fölépítését.

A fut ige metaforás használatáról (Füst Milán költői nyelvében) **Büky László** írt stilisztikai témájú dolgozatot. **Végh József Mihály** cikke (Mejegyzések a prózaritmusról) folytatása egy korábbi tanulmányának (Ritmusjelenségek a magyar prózában. Népr. és Nyelvtud. XVII–XVIII., 175–179). Foglalkozik a prózaritmus tendencia jellegével, a ritmizálható és „közömbös” részek viszonyával, arányával, vizsgálati szükségszerűségével. Hangsúlyozza, hogy a prózaritmus a szintaktikai egységek ismétlődésére, párhuzamára stb., művészi rendszerére épül, de nem mellőzhető a vizsgálatban a hanganyag és a hangzati rend ritmusa sem.

Szabó József szép lejegyzésű nyelvjárási szövegeket közöl a dunántúli Nagykőnyí községből.

Mikola Tibor a második világháború utáni uralisztikai kutatásokat foglalja össze és szerzők szerint rendezett válogatott bibliográfiát mellékel tanulmányához.

Hajdú Péter az utóbbi évek univerzálé-kutatásainak néhány eredményét veti egybe az urali nyelvészet tanúvallomásával.

Gerhard Ganschow német nyelvű cikkének címe Finnisch–ugrische und obugrische Lautgeschichtsforschung, s az eddigi kutatások áttekintése után hangsúlyozza a hangtörténeti vizsgálatok fontosságát, s vizsgálja az obiugor nyelvek hangjainak történetét.

Domokos Péter a nemzetiség és az egyetemesség kérdését, viszonyának alakulását vizsgálja az uráli népek irodalmában, s a két gondolat természetes együttlétét, illetőleg annak hangsúlyozott jellegét vizsgálja. Megállapítja, hogy szerencsésebb történelmű népek irodalmában nem volt szükség a „nemzeti” jelleg hangsúlyozására, míg a kisebb népek irodalmában ez bonyolult viszonyt mutat. A folklór korszakban – mint minden népköltészeti alkotásban – ez az egység természetes, magától értetődő. A nemzeti öntudatra ébredés történelmi időszakában a finnugor népek nagy költői kénytelenek hangsúlyozni a nemzeti jelleget. Ezt bizonyítják a tanulmány jól megválasztott, szép idézetei.

Bálint Sándor A szegedi nagytáj epikai hagyományaiból címmel tesz közzé sok néprajzi témájú, de a nyelvjáráskutatás céljaira is hasznosítható mesét, mondát, anekdotát. **Ferenzi Imre** pedig Ráolvasások, archaikus népi gyógymódok a Maros mentéről címmel közöl kötött nyelvjárási szövegeket.

Végül két könyvismertetést tartalmaz a kötet. **Szabó József** mutatja be **Balogh Lajos** és **Király Lajos** Az állathangutánzó igék, hívogatók és terelők somogyi nyelvtalaszja című könyvét, **Bereczki Gábor** pedig **Domokos Péter**nek Az udmurt irodalom története című munkáját ismerteti.

Hajdú Mihály

Nyelvpedagógiai Írások I.

Kiadja a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Nyelvi Intézete. Főszerkesztő: Kovács Ferenc. Szerkesztette: Fülei-Szántó Endre és Gereben Ágnes. Budapest, 1978. 450 l.

A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem harminc éves fennállása alkalmából az egyetem Nyelvi Intézete jelentette meg a Nyelvpedagógiai Írások I. kötetét. Az intézet jellegénél fogva középhelyzetet foglal el a tanárképző-filológiai központok és a szakcélú lektorátusok között. A határozott célra (a közgazdász egyetemi hall-

gatók magasszintű nyelvismeretére) irányulás tükröződik a kötet minden írásából: elvont, tudós fejtegetések helyett a gyakorlati nyelvtanulás és nyelvtudás kérdéseivel foglalkoznak a dolgozatok. A tanulmánygyűjtemény első nagy fejezete (amely a *Szintek és fokozatok* címet kapta) a nyelv és kapcsolatai témakört tárgyalja. A tizenegy írás a lehető legszélesebb területet öleli fel: a szociálpszichológiától az esztétikáig, illetve a szépirodalomtól a számítógépek alkalmazhatóságáig. A *Grammatika és konfrontáció* című fejezet a gyakorlati nyelvtanulás problémáiról ad képet és gyakran igen hasznos tanácsokat. A tanulmányok nemcsak a fordítás és az idegen nyelvi kiejtés kérdéseivel foglalkoznak, hanem az angol, francia és spanyol nyelv speciális grammatikai szerkezeteivel is. Ebben a részben kapott helyet a magyar birtokos személyragok kialakulásáról szóló cikk is. Nyolc dolgozat található a *Tezaurusz és szakszöveg* című fejezetben, mely talán a legegységesebb és legjobban megszerkesztett az egész kötetben. A nyelvtanulás és tanítás egyik legbonyolultabb és legnehezebb részét képezik a szakszövegek, valamint a szaknyelv elsajátítása. A közgazdaságtudomány és a közlekedés főleg angol és francia szakszókincséről érdekes, rendezett képet kapunk. Az utolsó nagy fejezet (*Metodikai körkép*) a legváltozatosabb témákat fogja egységbe. Olvashatunk az oktatófilmeknek és a karikatúrának a nyelvtanításban való alkalmazásáról, a felnőttoktatás kérdéseiről és arról, hogy lehet-e tanár nélkül nyelvet tanulni.

A kötetet angol és orosz nyelvű rezümé zárja le.

Sipos Pál

Nyelvünk és kultúránk.

A III. Anyanyelvi Konferencia tanácskozásainak összefoglalása. Közzétette Az Anyanyelvi Konferencia Védnöksége. Budapest, 1978. 293 l. (Kézirat gyanánt.)

„1977. augusztus 8-a és 13-a között Budapesten tartotta tanácskozásait a III. Anyanyelvi Konferencia. Ez a kötet ennek a tanácskozásnak az anyagából kíván emlékeztető áttekintést adni a konferencia résztvevőinek, s egyúttal tájékoztatni szeretné a konferencia munkájáról azokat a szerzőket a nagyvilágban élő magyarokat, akik ezen a konferencián nem vettek ugyan részt, de jelenlegi hazájukban a magyar nyelv tanításával, a magyar kultúrával, a magyar nép múltjának és jelenének megismertetésével foglalkoznak, akik ezt a munkát a külföldön szétszóródott magyarok és lezármazottaik szempontjából fontosnak és szükségesnek ítélik, vagy akik bármilyen egyéb megfontolásból érdeklődnek a magyar nyelvi nevelés kérdéseiről, az anyanyelvi mozgalom munkája iránt.”

A konferencia anyagát meglehetősen nehéz témák szerint csoportosítani, de kiemelkedő helyet foglal el közöttük „a magyar nyelv és kultúra helyzete” című, a köréje fonódó információkban gazdag, gyakorlati eredményeket és elméleti megállapításokat tartalmazó előadásokkal, hozzászólásokkal, valamint a népművészeti, néprajzi, ill. irodalmi tematika. Ha bárkit is név szerint kiemelnék a konferencia szereplői közül, igaztalan lennének a nem említettekkel szemben. A kötet valamennyi írása mint dokumentum is fontos a hungarológia tudománya számára, s egyben meggyőző tanúbizonyság arra is, hogy „nyelvünk és kultúránk” szerete milyen jelentős, áldozatokat is követelő munkára serkenti a világ számos pontján élő magyarokat. Megnyugtató érzés, hogy munkájukat ma már értékeli, elismeri és segíti az anyaország, többek között az anyanyelvi konferenciák megrendezésével s a *Nyelvünk és kultúránk* című kiadvány életrehívásával is, amelyek közös fórumai a bárhol élő, józanul gondolkodó és egyet akaró magyar anyanyelvűeknek.

Domokos Péter

Nyelvünk világa.

Válogatta és szerkesztette: Kovalovszky Miklós. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. 381 l.

1973 tavaszán – még nem lévén nyelvművelő folyóirat – a Magyar Hírlap szerkesztősége nyelvi rovatot nyitott a lapban, *Nyelvünk világa* címmel. Gazdag és változatos témájú cikkek követték itt egymást. Ezekből, mintegy négy év terméséből válogatta össze e kötet anyagát Kovalovszky, néhány egyebütt megjelent írással téve teljesebbé a tematikát.

A mintegy 60 szerzőtől, közel 150 írás tematikus csoportosításban követi egymást, és valóban átfogja nyelvünk egész világát: a kötet első cikkei általános szempontból foglalkoznak a nyelvvel (a nyelv, ill. beszéd, a gondolkodás, a nyelven kívüli valóság összefüggéseibe ágyazva), nyelvünk életével, múltjával (közelmúltjával, sőt napjaink változásaival is), a nyelvrokonság kérdésével, az Akadémiának a nyelvtudomány fejlődésében betöltött szerepével, azzal, milyen jellegű és státuszú a magyar nyelv a Magyarországtól távol élő magyarság körében stb.

A további cikkek konkrét nyelvi jelenségeket, jelenségcsoportokat vizsgálnak. Így például a kiejtés, az élőszóbeli előadás helyességének, szépségének fontosságát, „a nyilvános megszólalás felelősségét” hangsúlyozzák. Súlyának megfelelően több cikk foglalkozik a sajtó, a közélet, a hivatal nyelvhasználatának és a szaknyelveknek a gondjaival, a világos gondolat világos nyelvi kifejezésének fontosságával és lehetőségeivel, az áttekinthető, érthető magyaros mondat szerkesztés kérdéseivel. De képet kapunk egyes irodalmi stílusesszövegekről, azok használatáról, több új szó, szóalak keletkezéséről, helyességéről, de sok névtani (személynév, földrajzinév stb.) és egyéb szókészlet-tani kérdés is felmerül. Megvilágosodik néhány nyelvi babona tarthatatlansága, ugyanakkor a nyelvi hagyományból és a nyelvi rendszerből fakadó szabályok léte, irányadó, normatív szerepe, de az is, hogy e nyelvi szabályok, törvényszerűségek is történeti kategóriák, azaz maguk is változók.

Rengeteg hasznos tanácsot, tanulságos nyelvi példát is tartalmaz a kötet. A magyar nyelv oktatásában is kiválóan felhasználható.

D. Máta Mária

Penavin Olga: Szlavóniai (kórógyi) szótár I–III.

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1967/–1978.

Olyan vállalkozás fejeződött be a Szlavóniai szótár III. kötetének megjelenésével, amilyenre kevés példa van a magyar dialektológia történetében. Egy különleges etnikum, a török időket átvészelő egyik külső nyelvjárásszíj (Kórógy, Szentlászló, Haraszi és Rétfalu) nyelvi anyagának teljes számbavétele, szókincsének nyelvtudományi és néprajzi szempontú föltárása, közzététele ez a minden elismerést megérdemlő hatalmas munka.

A szerző saját célmegjelölése a teljességre törekvés volt. Ezt a lehetőségek szerint jól megközelítette, ha a tulajdonnevek egy részét a terjedelem túlzott megnövelésétől félve mellőzte is a szerkesztés folyamán. A szószerkezetek, birtokos jelzős összetételek közül is csak azokat vette föl, amelyek teljességükben vagy egyik tagjukban jelentésmódosulást mutatnak. Az összegyűjtött szólásokat, szóláshasonlatokat és közmondásokat pedig nem tüntette föl önálló címszavaknak, hanem illusztrációs anyagként szerepelnek a megfelelő szócikkekben mint példamondatok. Mindezek

azt mutatják, hogy sokkal gazdagabb anyag van birtokunkban a szlavóniai szókincsből, mint amennyit egy általános szótár szokott közreadni.

Az egyes szócikkek fölépítése a következő. A sor elején fettel szedve áll a szó köznyelvi alakja. Ezt kurzív szedéssel követi a nyelvjárási ejtészváltozat, illetőleg amennyiben több is van belőle, akkor az ejtészváltozatok – ilyenkor a följegyzés helyének föltüntetésével. Szögletes zárójelben ugyancsak kurzív szedéssel megadja a szerző a legfontosabb paradigmákat: főneveknél a *-t* tárgyragos, *-k* többes jellel ellátott és a 3. személyű birtokos személyragos alakot; igéknél a jelentő mód, jelen idő egyes szám 1. és 2. személyű alanyi ragozású, valamint a múlt idő egyes szám 3. személyű személyragos alakot, de amennyiben rendhagyó alakok szerepelnek az igeragozásban, akkor ezek is föltétlen megtalálhatók (leggyakrabban a főnévi igenév). Ezeket követi – már álló szedéssel – a szófajra utaló rövidítés és idézőjelben a jelentés, illetve jelentészváltozatok. Ezeket gyakran zárójelbe tett kiegészítések, magyarázatok teszik teljesebbé, érthetőbbé, néha pedig (főleg homonimiák esetében) német nyelven történik a jelentés megadása. A többjelentésű szavaknak mindegyik jelentés-árnyalata külön szerepel arab számokkal sorszámozva. Szinte valamennyi jelentést példamondat illusztrál.

A szótár cikkeinek többi része már nemcsak a nyelvtudományt, hanem nagymértékben a néprajztudományt is érinti, érdekli. A szólások, szóláshasonlatok és közmondások pontos nyelvjárási ejtésben való közlésén kívül a szócikkek végére kerültek néprajzi megjegyzések is. Ezek néha egymondatos kiegészítések, fölhasználásra, elkészítésre vonatkozó megjegyzések (*cekker, cicafarok, halbál* stb. esetében), máskor azonban terjedelmes leírások (*halottvirrasztás, kócsag, koszorús koma* stb. címszavaknál), de lehet gyermekmondóka (*fog*), népdal (*feleség*), népmonda (*igézet*) s még helytörténeti adattömeg is (*Haraszt*). Nyugodtan mondhatjuk, hogy a Szlavóniai szótár a szlavóniai magyarság néprajzi lexikona is. Ezt támasztja alá és erősíti a sok szemléletes rajz és szöveg közötti számtalan fénykép is, amelyeknek szinte mindegyike muzeális értékű.

Penavin Olga munkásságának ismerői, többi jelentős művének olvasói is kellemes meglepetéssel és nagy elismeréssel lapozhatják e háromkötetes munkát, hiszen szinte minden egyes oldalán olyan kultúrkinccsre bukkanunk, amelyeknek nemcsak a megmentése, hanem minél szélesebb körben való megismertetése is föladatunk, kötelességünk.

Hajdú Mihály

Penavin Olga–Matijevics Lajos: A jugoszláviai székeylepek nyelvatlasza.

Kiadja az újvidéki Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1978. 328 l.

A múlt század második felében az Al-Duna mentén letelepült bukovinai székelek nyelvvel foglalkozik a kötet. A bevezetőben a szerzők a vizsgált népcsoport történetét foglalják össze. Röviden jellemzik a tanulmányozott három község (Hertelendfalva ~ Hertelend ~ Vojlovica, Sándoregyháza ~ Ivanovo és Székelykeve ~ Skorenovac) lakosságát, életkörülményeit, azokat a viszonyokat, amelyekre a nyelvi anyag hosszas gyűjtése során (Hertelenden pl. 1950 körül kezdték a munkát) tekintettel kellett lenniük.

A történeti bevezetés után a három falu nyelvjárásának summázását találjuk a könyvben. A szerzők foglalkoznak a nyelvjárás magán- és mássalhangzó-fonémáinak

rendszerével (községenként), a tájszavakkal, az ige- és névszótövekkel és az ezekhez járuló toldalékokkal. Mindezek alapján nemcsak az mondható el, hogy a vizsgált települések nyelve csupán csekély különbségeket mutat (kivált Hertelend és Székelykeve nyelvében sok az egyezés), hanem az is, hogy belőle az alsíki eredet is egyértelműen kibontható.

A nyelvjárás rövid ismertetését a térképlapok követik az alábbi tematikai csoportosításban: a feldolgozott terep térképe; az ember és környezete (57 tkp.); család és rokonság (16 tkp.); foglalkozások (3 tkp.); időjárás, csillagok (6 tkp.); állatok, növények (85 tkp.); nyelvtani térképlapok (101 tkp.). Összesen tehát 268 térképlap tartalmaz nyelvi adatot, alaki és lexikai variánsokat.

A vizsgált nyelvjárás egységes volta következtében a nyelvatlaszokban várható jelenséghatárok kirajzolódását, izoglosszákat itt nem találunk, nem találhatunk, a nyelvi anyag térképekre vetítése mégsem haszon nélkül való. A közelmúltban hat kötetben megjelent „A magyar nyelvjárások atlaszá”-nak a három jugoszláviai székely község ugyanis nem volt kutatópontja. A kötet tehát a magyar dialektológia e nagyszabású vállalkozásának szerves kiegészítője, egyúttal példája az újvidéki kutatók áldozatos munkájának és igyekezetének, hogy a magyarországi nyelvjárás kutatásokat tőlük telhetően támogassák, hézagait kipótolják. Ebben a tekintetben pedig saját hagyományaiknak is folytatói.

Zelliger Erzsébet

Pesty Frigyes kéziratok helynévtárából I. Jászkunság.

Közveteszi: Bognár András. Kiadja a Katona József megyei Könyvtár és a Versegly Ferenc megyei Könyvtár, Kecskemét–Szolnok, 1978. 406 l. – Pesty Frigyes kéziratok helynévtárából II. Külső–Szolnok. Közveteszi Bognár András. Kiadja a Katona József megyei Könyvtár és a Versegly Ferenc megyei könyvtár. Kecskemét–Szolnok, 1979. 331 l.

Pesty Frigyes 1864-ben készült helynévgyűjteménye, amely az Országos Széchényi Könyvtár (Budapest) kéziratárában található jól ismert forrásanyaga a magyarországi helytörténeti, néprajzi és nyelvészeti kutatásoknak. Éppen a fősorolt három tudományágnak az utóbbi években tapasztalt nagy fellendülése indította arra a kecskeméti és a szolnoki megyei könyvtárakat, hogy kis példányszámban kinyomtatva a nagyobb közönség számára is hozzáférhetővé tegyék az értékes kéziratok anyagát. Az első kötet a hajdani Hármaskerület (Jászság, Kis- és Nagykunság) helységeinek helynévanyagát tartalmazza az 1864-ben érvényben volt közigazgatási határok figyelembe vételével. A második kötet már nem annyira a régi, hanem inkább a mai közigazgatás határait tartja szem előtt a publikáció tekintetében. Elsősorban a mai Szolnok megye helységeinek anyagát tartalmazza, és néhány olyan helységét, amely történetileg az egykori Külső-Szolnokhoz tartozott. A közlés módszere az, hogy lehetőleg betűhíven a pontos jelzeteket megadva, a helységeket kötetenként abc-rendbe sorolva legyen olvasható az anyag. Mindkét kötetnek nagy értéke a jelentős terjedelmű mutató, amelynek első része helységenként lajstromozza a helyneveket, a második része pedig általános mutató. Az eligazodást néhány korabeli térkép közlése segíti.

K. L.

Petőfi-szótár.

Petőfi Sándor életművének szókészlete. II. G–M. Akadémiai Kiadó Budapest, 1978. (Szerkesztette: J. Soltész Katalin, Szabó Dénes, Wacha Imre) 1351 l.

A három kötetre tervezett mű I. kötete a költő születésének 150. évfordulójára (1973) jelent meg. Amint az Előszóból megtudjuk, a szótár arra kíván választ adni, „hogyan vitte végbe Petőfi és nemzedéke szinte észrevétlenül, alig 6–7 év alatt ezt a nyelvi csodát”. Mit tett Petőfi és nemzedéke „költői nyelvünk megújulásáért”? Bátran merített a népnyelv szó- és kifejezéskincséből és felhasználta a nyelvújítás szóalkotásait. A Tájékoztató . . . (7–49) a szótár használatához ad segítséget és megismertet a szerkesztési elvekkel.

A szótár nemcsak Petőfi Sándor összes költeményeit, hanem minden prózai művét, levelét, följegyzéseit, fordításait is feldolgozza. Nem hiányoznak a köznyelvi szótárakból általában hiányzó tulajdonnevek sem. A magyar nyelv értelmező szótárának hét kötete mintegy 58 000 önálló szócikket tartalmaz, a Petőfi-szótár három kötete pedig körülbelül 21 000 szócikket dolgoz majd föl. Az I. kötet önálló szócikkeinek száma: 6918, az utaló szócikké 531, az alcímszóké 1588; az egész kötet 145 066 adatot dolgozott fel. A II. kötet főbb számadatai a következők: önálló szócikk 8027, utaló szócikk 365, alcímszó 1987, feldolgozott adat 156 376. A szótár minden idézetnél csak kulcsszámmal utal a címre, s a 18–47 lapon közölt forrásjegyzék segítségével azonosíthatjuk a verset. A költemények megírási sorrendjükben 1-től 859-ig számozva követik egymást. A prózai művek és a levelek a szám előtt P, illetve L betűt kapnak. A szótár anyaga az Akadémiai Kiadó gondozásában 1951 és 1964 között 7 kötetben megjelent kritikái kiadás. (Petőfi Sándor Összes művei). A feltüntetett kötet- és lapszámok erre a kiadásra vonatkoznak.

Molnár Ildikó

Pintér Mária: Mezőkövesd régebbi ragadványnevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége. Budapest, 1978. 64 l. (Magyar Személynévi Adattárak 24. sz.)

Magyarázatot kíván ez a szokatlan cím, nem egészen világos időmeghatározás. Ezt a magyarázatot meg is találjuk a község múltjára is utaló bevezetésben. A szerző leírja itt, hogy olyan ragadványneveket gyűjtött, amelyekre már csak az akkor élt 60–80 éves emberek, megbízható módszerekkel kiválasztott értékes adatközlői emlékeztek, s amelyeknek a használata ma már szinte teljesen kiszorult a község névanyagából.

A dolgozat első része tartalmazza a ragadványnevet is viselőket, illetőleg viseltek család- és keresztnéveit gyakoriságuk sorrendjében előfordulási számukkal együtt. Ez lehetőséget ad annak a vizsgálatára, hogy mi az összefüggés a névgyakoriság és ragadványnévhasználat között. A következőkben jelentés szerinti csoportosításban kapjuk az összegyűjtött ragadványneveket a viselőik teljes nevével és a magyarázatokkal együtt. Két igen jelentős (számarányával és további kutatási terület szempontjából is fontos) kategóriát ki kell emelni ezek közül: a ragadványnévként használt szó jelentése ismert, de a névadás indítéka kiderítetlen (Bimbó, Bogár, Boka, Bolha, Búvár stb.); a ragadványnévként használt szó jelentése is, a névadás indítéka is ismeretlen (Armóc, Bábák, Balizom, Baracca, Barkus stb.). Kétségtelen, hogy ezek közül néhány kevés utánjárással, további kutatással is megfejthető, nagy részük

azonban a névtudomány és a nyelvtudomány behatóbb vizsgálatát igényli és érdemli.

A továbbiakban a szerző rendszerezi a neveket a kifejező nyelvi eszközök (konkrét jelentés, metonímia stb.) és a szerkezet szempontjából (egyelemű, a család- és keresztnévvel való különböző kombinációk szerinti névalakulatok). Végül a ragadványneveknek betűrendes és a tergo szótárát is tartalmazza a tanulmány. Különösen ez utóbbi érdemel említést, mivel egyrészt olyan új dolog, amelyre még nem volt példa a ragadványnevek szakirodalmában, másrészt pedig a különösen sok megfigyeltelen és ismeretlen jelentésű név további vizsgálatához ad segítséget ez a névvégmutató szótár az etimológiai kutatások számára.

Hajdú Mihály

Róna-Tas András: A nyelvrokonság. Kalandozások a történeti nyelvtudományban. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. 486 l.

Címénél sokkal szélesebb, gazdagabb tematikát ölel föl Róna-Tas András könyve. Az általános nyelvészet, a nyelvtörténet általános elméletének alapkérdéseiből kiindulva mutatja be a nyelvrokonság gondolatának kialakulását a kezdetektől napjainkig, és kíséri nyomon a nyelvrokonság elméletének történetét, megszületésétől (az összehasonlító történeti nyelvtudomány kezdeteitől) a legújabb időkben jelentkező felfogásokig.

A tárgyalás során a történeti nyelvtudománynak olyan jelentős, több vonatkozásban vitatott kérdéseivel is foglalkozik a szerző, mint a nyelvi kölcsönzés, a nyelvkeveredés, a szubsztrátum, a kétnyelvűség és a nyelvi interferencia, az areális nyelvészet és a nyelvtipológia, valamint az alapnyelv ügye.

A nyelvrokonság kérdését az új nyelvelméleti irányzatokkal is szembeesíti. – A könyv második fele foglalkozik közelebbről a nyelvrokonság belső problematikájával: a nyelvrokonság bizonyításával, a nyelvrokonság és az etnikai rokonság viszonyával, ill. a magyar nyelv rokonságának kérdéseivel.

A történeti nyelvtudomány sokféle témája közül kiválasztott és középpontba helyezett nyelvrokonsági problematikában sikerül a szerzőnek sokoldalúan megragadni a nyelvek történeti összefüggéseit, és gazdagítani a nyelvi változások általános elméletét is.

D. Mátai Mária

Szabó László: Az irónia nyelvi eszközei. Budapest, 1978. 82 l. (ELTE Nyelvtudományi Dolgozatok 27. sz.)

A szerző a könyv elején általában jellemzi, értékeli az iróniát, nem egyszerűen csak mint stilisztikai alakzatot, aminek egyesek vélik, hanem elsődlegesen mint szemléleti-magatartásbeli kategóriát. Megállapítja, hogy az irónia lényege, tartalma bizonyos értékek rombolása, kétségessé tétele, anélkül, hogy valami újat állítana helyükbe. Az általános megállapítások helyességét Szabó Petőfi Sándor komikus eposzán, A helység kalapácsán igazolja (ill. nyilván a mű elemzésének tanulságai erősítették meg benne az iróniáról alkotott általános felfogást).

A könyv további részeiben Petőfi művének eposzi kompozíciója és ezzel szemben tartalma, valamint ennek nyelvi megvalósulási formája közti ellentét konkrét eseteit veszi sorra a szerző. Megvizsgálja, milyen nyelvi eszközökkel teszi Petőfi nevétség-

gessé a romantikus szóhasználatot (pl. *végpusztulás*, *harc fergetege*-féle szavakat használ a kocsmai verekedés lefestésekor), a romantikus, körülményes mondat-szerkesztést. Rámutat a szöveg költői képekkel, eufémizmusokkal, értelmezős szerkezetekkel túlterhelt többszörösen összetett mondataira, és ezek ironikus hatására. Differenciáltan elemzi az archaizmusokat, gondosan elválasztva a korabeli élőnyelvi formáktól azokat, amelyeket Petőfi szándékosan, stilizáló céllal, a komikus hatás fokozására használ. Gazdag idézetanyaggal szemlélteti Petőfi fellépését a romantika költői képei, a nyelvi „üresjáratok”, szószaporítások stb. ellen (pl. *kétszárnyú seregély*, *soksipú orgona*).

Végül az eposz irodalomtörténeti jelentőségét méltatja a könyv.

D. Máta Mária

Z. Szabó László – Wacha Imre: A Kazinczy-versenyek története.
Győr, 1978. 271 l.

A könyv első része – Z. Szabó munkája – a 13 éve folyó Kazinczy-versenyek eseménytörténetét tekinti át.

A Kazinczy kiejtési versenyek és beszédkultúránk fejlődése című második részt Wacha Imre írta. A szerző – a bírálóbizottság tagja – a versenyek tematikájának fejlődésvonalát rajzolja meg. Az első időszak: a hangtól a mondatig. Az első három évben elsősorban a hangképzést, a magán- és mássalhangzók hangszínét és időtartamát, a hangsúlyt, a hanglejtést, a szünetet és a beszédtempót figyelték. A második időszak: a mondattól a szövegig. 1969 és 1971 között előtérbe kerültek a beszédstílus alapkérdései: a mondat a szövegösszefüggésben, a szöveg mint felépített egész. A harmadik időszak: a forma és a tartalom szorosabb egysége felé. 1972-től figyelhető meg az előkészítő szövegelemzés igénye és a szöveg megjelenítésre való törekvés erősödése. Ez a szakaszolás a beszéddel foglalkozó tudomány-szak fejlődésmenetét is tükrözi: az elemi rész, a hang vizsgálatától a beszédmű elemzéséig.

Függelékben közli a könyv a Kazinczy-díjas művészek, tanárok, valamint a Kazinczy-érmes tanulók névsorát. Ismerteti a versenyek országos döntőinek bíráló-bizottságait, és itt olvashatók a versenyek kötelező szövegei is. Részletes bibliográfia tájékoztat a Kazinczy-versenyekről szóló beszámolókról, értékelésekről, valamint a helyes magyar kiejtés kérdéseit tárgyaló művekről. A könyv második részéhez tárgymutató is készült.

Molnár Ildikó

Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, Ada, 1978.

Az Oktatás és Nevelés című pedagógiai folyóirat tanulmányokat közreadó különszáma. Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Pedagógiai Társasága és a Szabadkai Pedagógusok Társasága. Szabadka, 1978. 140 l.

A kötetnek mind a tizenegy tanulmánya a jugoszláviai magyar tankönyvek nyelvhelyességével, fordításhelyességével foglalkozik. *Dávid András* Tankönyvkiadásunk a nyelvművelés szolgálatában című írása áttekinti a jugoszláviai magyar tankönyvkiadás helyzetét, figyelmeztetve arra, hogy a „tankönyvnek messzemenő és távolba indázó hatása van”, hiszen a magyar ajkú tanuló a Vajdaságban az általános iskola alsó tagozatában jelenleg 23 tankönyvet, a felső tagozatban 41-et,

az általános és szakirányú középiskolában pedig 27 tankönyvcímzót használ". 1965-ig, amíg a tankönyvkiadás nem nyert intézményes kereteket, a Vajdaságban tankönyvhiány volt, s így a tankönyv a nyelvművelés terén sem tölthette be azt a szerepet, amely e tevékenységet mindenkor megilleti.

Mostanra megváltozott a kép: az intézményesített tankönyvkiadás s vele együtt az 1975 óta folyó oktatási reform lehetővé tette, hogy a nagy tömegben kiadott tankönyvek maradéktalanul ellássák a nyelvművelési funkciót is. Változik némiképp a helyzet akkor, ha a magyar anyanyelvű tanulók nem a saját anyanyelvükön, hanem szerb-horvát nyelven végzik az általános- vagy középiskolát. Ilyenkor óhatatlanul az a veszély fenyeget, hogy az anyanyelvi művelődésre vonatkozó kapcsolatuk elsorvad, elszegényedik, passzívvá válik. A számukra készített tankönyvnek tehát olyannak kell lenni, hogy fölkeltsse az érdeklődést (szövegválogatás) az anyanyelv iránt, s a többi – az anyanyelvápolási kézikönyv segítségével – már a pedagógus dolga. „A végső cél mindenképpen az – hangzik a konklúzió –, hogy a tanuló beszélje anyanyelvét elfogadható módon, a művelt ember köznyelvi szintjén. Írjon ezen a módon, elsajátítva a magyar helyesírás alapkövetelményeit.”

A tanulmánykötetben több tankönyv nyelvhelyessége vizsgáltatik: *Hernádi Sándor* három biológia tankönyv, *Rácz Endre* a jugoszláviai magyar nyelvű kémia tankönyvek, *Kálmán Béla* három magyar nyelvű földrajz könyv nyelvezetéről értekeznek. *Nagy József* tanulmánya a Tömegtájékoztató eszközök című tankönyv, *Kaszás József – Zóki István* értekezése pedig egy középiskolai matematikatan könyv nyelvhelyességi vizsgálatát végzi el. A pontatlan fordítás, a hiányos fordítás és a téves fordítás az egyéb nyelvhelyességi vétségekkel együtt becsapja, félrevezeti a tanulót, megnehezíti neki a szaktárgyak és a szaktárgyi nyelv pontos ismeretét (*Korom Tibor*: Három általános iskolai történelemkönyv fordításhelyességi vizsgálata). A tanulmányok szerzői abban bíznak, hogy az újabb magyar nyelvű kiadások hasznosítani fogják a dolgozatok anyagát, s ezáltal a tankönyvelemző munka is célszerűvé válik.

Szakolczay Lajos

Szathmári István: Bárczi Géza (1894–1975) és a magyar nyelvtudomány.

Budapest, 1978. 34 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 150. sz.)

A szerző a munka első részében ismerteti Bárczi Géza sokirányú és magas szintű tevékenységét a magyar tudomány különböző területein, majd kijelöli helyét a magyar nyelvtudomány történetében. Nyelvkutató tevékenysége mellett kiemeli pedagógiai munkáját, amellyel közvetve vagy közvetlenül mesterévé, példaképévé vált szinte valamennyi magyart tanító oktatónak, tanárnak.

Ezután a nagy nyelvész életpályáját ismerteti. A tudományos tevékenység szoros egységet alkot ezzel az életúttal, s a kettő dialektikus egységéből alakul ki az a tudósi életmű, amely Bárczi Gézát a magyar nyelvtudomány kiemelkedő egyéniségévé teszi. Részletesen területeiről első helyen a nyelvtörténetben végzett munkásságát ismerteti a könyv. Fölsorolja a szókinccs kutatásában végzett úttörő kezdeményezését, a hangtörténetben megmutató rendszeralkotó tevékenységét, a tótán területén egyedülálló, a teljesség igényével föllépő kutatómunkáját.

A nyelvi rétegek szinkrón jellegű vizsgálatait azt mutatják, hogy a modern nyelvtudományi irányzatok tanulságait ismerte és fölhasználta munkájában. Különösen megnyilvánul ez a magyar nyelvatlasz munkálatainak megszervezésében, irányításában, amelynek elkészülte nagy mértékben az ő személyes érdeme is. Foglalkozott a nyelvművelés kérdéseivel, s „tárgyilagos ítéleteivel, higgadt véleményével, bíráló észrevételeivel” szinte haláláig irányította azt.

Szívügye volt a nyelvtudomány története, annak megismertetése, s minden tan-könyvében külön fejezetet szentelt a téma kutatása történetének. Általános nyelvészeti munkáiban széles látókörrel, a különböző irányzatokban való biztos eligazodásról tesz bizonyosságot. Külön foglalkozik a munka Bárczi Géza nagy szintéziseivel, teljes összefoglalásra törekvő tanulmányaival.

A tudományos életmű bemutatása mellett foglalkozik a mű Bárczi közéleti tevékenységével, a Magyar Nyelvtudományi Társaságban betöltött elnöki tisztségével, tudományos konferenciák, vándorgyűlések stb. alkalmával tartott beszédeivel.

Függeléként tartalmazza a munka Bárczi Géza tudományos munkáinak jegyzékét.

Hajdú Mihály

Szekeres Ilona: Szajol mai ragadványnevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1978. 34 l. (Magyar Személynévi Adattárak 23. sz.)

Szajol község eléggé zárt, hagyományörző település. Ezt bizonyítja élő ragadványnévanyaga, az általános névhasználat, a nevek élete.

A szerző az anyaggyűjtés módszereinek és földolgozása rendszerének ismeretése után jelentésük szerint csoportosítva adja a névanyagot. Minden egyes névhez alapos eredetmagyarázatot fűz, de nem adja meg a ragadványnevek mellett a hivatalos neveket, mert sok esetben sértődéshez vezetne a fölismerhetően közölt ragadványnév. Főosztási rendszere részletes és jól áttekinthető. Viszonylag kevés az olyan név, amelynek eredetét nem tudta kideríteni a szerző.

A névanyag osztályozva történő bemutatása után a ragadványnevek mai életéről kapunk tanulságos, de meglehetősen szűkszavú összefoglalást. Ezt teszi szemléletessé a 30. lap táblázata, amely egy család több nemzedékének ragadványnévhasználatát, öröklődését rendszerezi. A kötetet betűrendes névmutató teszi teljessé.

Hajdú Mihály

Szilágyi Ferenc: A magyar szó költészete. Kis magyar stilisztika.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. 241 l.

A könyv mai nyelvünk stílusrétegeit, azok nyelvi jellemzőit, kifejezőeszközeit mutatja be.

A különböző stílusrétegeket elsősorban a szó, a szóhangulat, „a szó költészete” felől közelíti meg a szerző, de beleszövi a jellemzésbe a szavakat felépítő hangok hatását, zenéjét, és a nyelvtani alakok, szókapcsolatok, sőt, különböző frazeológiai egységek stilisztikai értékét is. A mai jelentések, hangulati hatások érzékeltetésére sokszor a kérdéses jelenség „előéletét” is bemutatja. Ezáltal, valamint a művészi stílusutánpótlás és a stílusparódiák kapcsán elmondottakkal rövid magyar stílustörténet is kirajzolódik a könyv lapjain.

Gazdag nyelvi anyag alapján ismerhetjük meg a – társadalmi helyzettől, műveltségi foktól is függő – stílus kategóriákat: például a választékos, az irodalmi, a finomodó, a köznapi, a közönséges (vulgáris), a csibésznyelvi, a bizalmas, a gyermeknyelvi vagy a hivatalos stílust. A főként tanárok és középiskolás diákok számára készült könyvben olvashatunk az archaikus stílusról, a nyelvi humor formáiról és

eszközeiről, a családnevek és keresztnévek, sőt, az írásjelek és írásjegyek stilisztikájáról is.

Stilisztikai és stílustörténeti mondanivalója mellett nyelvművelési szempontból is sokféleképpen felhasználható a könyv.

D. Máta Mária

Szilágyi N. Sándor: Világunk, a nyelv.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 247 l.

A könyv – sok nyelv ismerete és összevetése alapján – az emberi nyelv alapkérdéseit: általános jellemzőit, szabályait, hasonlóságait, különbözőségeit, funkcióit stb. tárgyalja. Bemutatja az egyes nyelvi szintek általános problematikáját (nemcsak idegen nyelvi, hanem magyar anyagra is): a hangrendszer belső szerkezetét, a különböző nyelvek legfontosabb fonémakorrelációit, hangsúlyviszonyait stb., majd a hangok szóvá kapcsolódásának folyamatát. Részletesen tárgyalja a szó és az általa jelölt dolog viszonyát, de állást foglal a jelentés sokat vitatott elméleti kérdéseiben is. Érdekes példákon mutatja be a szerző – a nyelvi, nyelvészeti kérdésekben kevésbé járatos olvasóknak (akiknek szánja könyvét) – azt a jelenséget, hogy a különböző nyelvek hogyan tagolják a világot (pl. a család szerkezetét), milyen értelemben mondhatjuk, hogy „ahány nyelv, annyi világ”. Fontosságának megfelelően elemzi a nyelvi gyakorlat, a nyelv és a nyelvhasználat alapvető kérdéseit is.

A szavak összeszerkesztési szabályainak, a mondatok belső szerkezetének, szórendjének és a mondatfonetikai eszközök jellemzőinek és használatának bemutatásával válik teljessé a könyv, és kerül emberközelbe „világunk, a nyelv”.

Nagyon fontos függelék egészíti ki az elmondottakat: „A könyvben említett nyelvek mutatója”, mely az abc-rendes felsoroláson túl lényegi információkkal is szolgál (elsősorban az illető nyelv rokonsági és földrajzi viszonyairól), emellett lapszámok megadásával vissza is utal a könyv megfelelő helyeire.

D. Máta Mária

A Szombathelyi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei I.

Szombathely, 1978. 267 l.

A – feltehetően évkönyv-szerűen megjelenő – kötet három, szerkezetileg elkülönülő részt tartalmaz. Az elsőben pedagógiai, a másodikban a nyelv- és irodalomtudomány körébe tartozó, a harmadikban egyéb szakterületekről szóló tanulmányok találhatóak. A minket közelebbről érintő dolgozatok tehát szerkezetileg a könyv középső részében vannak. Tematikájukat a főiskolán folyó tudományos kutatás és az oktatási feladatok szabják meg.

Szabó Géza a Magyar Nyelvi Tanszéken folyó regionális köznyelvi kutatások tanulságainak egy részterületét mutatja be. Foglalkozik Szombathely népességének alakulásával: a lakosság számának, eredetének, foglalkozási viszonyainak változásával, vagyis azokkal a hatásokkal, amelyek befolyásolják egy település nyelvi arculatát. Ismerteti az általa vizsgált – szókészleti – anyag gyűjtési módszerét és az abból adódó tanulságokat.

Bokor József a hangtan terén vizsgálja a nyelvjárássok közeledését a köznyelvhez (Néhány hangtani jelenség köznyelvi esedezésének sajátosságai Sopronkövesd nyelvjárásában). A jelenségek, amelyeken a köznyelvi hatást felméri: a zárt *i*-zés, a zárt

ézés, a zárt *o*-zás, az *l*-ezés és a szótagzáró *l* kiesése. Ezeket a nyelvi jelenségeket három korosztály (az 50 éven felüliek, a 25–50 évesek és a 25 év alattiak) nyelvhasználatában vizsgálja, de tekintettel van a nemzedéki különbségeken kívül az egyéni nyelvtudat befolyásoló szerepére is. Megállapítja, hogy az egyes jelenségek köznyelvi esedése eltérő mértékű és ezt több tényező is befolyásolhatja (például: milyen gyakori a jelenség, mekkora az eltérés a köznyelvtől, a hangok fonetikai helyzete stb). Eredményei a Sopron környéki regionális köznyelv alakulásához is adalékul szolgálnak.

Vörös Ottó az Őrség földrajzi neveit fogta vattatóra – művelődéstörténeti szempontból (A történelmi Őrség földrajzi neveinek művelődéstörténeti vallomásai). A gazdálkodásra, határhasználatra utaló nevekkal és a hivatalos névadás néhány kérdésével foglalkozik.

Wacha Balázs a magyar igés szerkezetek aspektusának kérdéseit és a tanulságoknak az orosz nyelv tanításában való felhasználhatóságát vizsgálja (A magyar igés szerkezetek aspektusa és az orosz igeaspektus tanítása).

Zelliger Erzsébet

Tanulmányok a nyelvről.

Szerkesztette: Takács Etel. Budapest, 1978. 103 l. (Országos Pedagógiai Intézet Pedagógus továbbképzés könyvtára.)

A hét tanulmányt tartalmazó kötet az 1980–81-től érvénybe lépő új általános iskolai magyar nyelvi tanterv mellé készült segédanyag: a nyelvtudománynak azokról a kérdéseiről, ágazatairól tájékoztatja a tanárokat, amelyek most kerültek be a tantervbe, és így kevésbé ismertek az általános iskolában oktató magyartanárok előtt. Így szó esik például a nyelv keletkezésének, a kommunikációelméletnek, a szemiotikának, a nyelvtannak, mint a nyelv modelljének legfontosabb kérdéseiről. Két tanulmány foglalkozik közvetlenül magyar nyelvészeti kérdésekkel: *Károly Sándor* a magyar nyelv történetét tekinti át (az egységes köznyelv alakulásának fonalán), *Grétsy László* pedig a magyar nyelv szókincsét (keletkezési módjait, rétegződését stb.) mutatja be.

D. Mátai Mária

Tien jaar finoegriestiek in Groningen 1966–1976.

Redaktie: A. M. van der Hoeven en A. D. Kylstra. Rijksuniversiteit te Groningen, Groningen, 1978. 141 l.

A Groningeni Egyetem Finnugor Tanszéke tízéves fennállásáról 1976-ban rendezvény-sorozattal emlékezett meg. A *Finnugor hétről* és a hollandiai urali vonatkozású kutatásokról később egy kis kiadványt is megjelentettek. Ennek előszavát és legtöbb cikkét *A. D. Kylstra* a tanszék vezetője írta. Többek között szól a tanszék 1966-tól 1976-ig végzett tevékenységéről, s közli a munkatársak ezekben az években publikált munkáinak a jegyzékét is. A 47. laptól a 71-ig terjed az az *A. M. Hoeven* összeállította közlemény, amely a magyar kultúrával foglalkozókat

a legjobban érdekli: A finnugor népekkel kapcsolatos hollandul megjelent művek bibliográfiája 1800–1900. Ezt népek, szerzők és időrend szerinti mutatók zárják. Az összeállítás igen hasznos, kirajzolódik belőle, hogy az urali népekről mit tudhatott, tudott a holland olvasó. Ennek magyar része (63–78. l.), azaz a magyarról – rendszerint a német közvetítésével – fordított és a magyar tárgyú könyvek, cikkek száma a legnagyobb, mintegy száz tétel. A bibliográfiát még bővíthetjük, a magyar részből például nem egy olyan adat hiányzik, amelyet *Sivirsky Antal* Magyarország a 19. századi holland irodalom tükrében című munkájában (Bp., 1973) közölt. A bibliográfiához csatlakozik többek közt *Jolanta Helder-Jastrzebska* írása, amely a holland irodalomnak és sajtónak Magyarországról alkotott képét vizsgálja a XIX. században. (115–123. l.). Magyarországról igen keveset írtak, a század elején velünk kapcsolatban még meglehetősen fantasztikus közlések is napvilágot láttak (a magyarok nagyon erősek, magasak, sokáig élnek). A kiadványt a jubileumkor rendezett, *A vízmadarak népe* című, a finnugor népek kultúráját bemutató kiállításról készített fényképek zárják.

Megemlíthjük, hogy az 1945 és 1965 közti holland nyelvű finnugor vonatkozású irodalomról egy könyvészeti összeállítást már korábban közzétettek: *A. D. Kylstra*: Bibliographisches Verzeichnis der in den Jahren 1945 bis 1965 in den Niederlanden erschienenen Literatur auf dem Gebiete der Finno-ugristik (Journal de la Société Finno-Ougrienne 68/7. 31 l. – Helsinki, 1967.). A groningeni finnugor tanszék a magyar kultúrának is egyik fő ápolója, terjesztője Hollandiában.

A. Molnár Ferenc

Urbán Teréz: Nyíregyháza utcanevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1978. 87 l. (Magyar Névtani Dolgozatok. 8. sz.)

A szerző először áttekinti az utcanévadás korszakait, s megállapítja, hogy eleinte Nyíregyházán is irányjelölő nevek alkották az utcanevek nagy részét, majd a XIX. század elején jelentkeznek először az épületekről elnevezett utcák. A személyekről való elnevezés hosszú időn keresztül nem volt jellemző itt sem. A hivatalos névadás hatása az 1910-es utcaneveken érezhető először. Ekkor kezdtek megjelenni a személynevek az utcanevekben. Majd a két világháború között itt is megjelennek a trianoni béke értelmében Magyarországtól elcsatolt városok nevei, s az emlékállítás is egyre nagyobb teret kapott az utcanevekben.

A következő rész a mai névanyagot vizsgálja behatóan, egybevetve Budapest és Szeged adataival.

Az adattár betűrendbe szedve közli a mai és régebbi neveket. Az utóbbiaknál utalva a mai névre, ahol megtalálunk minden fontos adatot, hivatkozást, névváltoztatást stb. a névvel kapcsolatban. Foglalkozik a névadás indítékaival, a névadó személyével, s néha esszészerű leírást ad egy-egy név életével kapcsolatban, jó név-életteni elemzéssel téve ezzel is a tanulmányt.

Hajdú Mihály

Virág Gábor: Csantavér keresztnevei (1782–1970).

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége. Budapest, 1978. 76 l. (Magyar Személynévi Adattárak. 18. sz.)

Csantavér Jugoszlávia Vajdaság nevezetű vidékén, a régi Bács–Bodrog vármegyében levő magyar falu volt. 1926-tól kezdődően azonban telepítések révén kétnyelvűvé válik, s azóta a délszláv és magyar nyelv kölcsönhatásával, a keresztnevek területén a névdivatnak az államigazgatás hatására történő változásával is számolni kell. Ezt vizsgálja a tanulmány.

Pontosabb megállapítások, alaposabb vizsgálati lehetőségek céljából ötesztendő szakaszokat különít el, s ezeken belül számolja össze a választott keresztneveket, s állítja ezeket nemenként gyakorisági sorrendbe. Ezáltal nemcsak a délszláv hatás tanulmányozható részletesebben, hanem a névdivat változásáról is pontosabb képet tud adni. A ritkább, újonnan divatba jött nevek jelentkezésének ideje is pontosabban megállapítható. Ugyanakkor már találunk délszláv hatásra utaló nevet is: Sztána, s előfordul a más vidékeken csak későbből adatolt Ida, Koletta, Olívia. 1931–35-től egyre több a határozottan délszláv név az anyagban: Radován, Milos, Szipán stb.

Hajdú Mihály

Wacha Imre: Beszéljessünk a beszédről!

Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 196 l.

Az élőszó sajátosságait tárja az olvasó elé a szerző. A könyv kötetlen – megtörtént és képzelt – beszélgetések halmaza. Nincs tartalomjegyzéke, és nem is tagoldódik hagyományos értelemben vett fejezetekre. Wacha abból a megállapításból indul ki, hogy beszédkészségünk, átlagos beszéd színvonalunk nem kielégítő, pedig „... az anyanyelven szerzett ismeretek” is csak „... akkor válnak igazán sajátunkká, ha könnyedén ki tudjuk fejezni gondolatainkat.” A nyelvi kifejezőkészség, a beszédkészség azonban fejleszthető. Ehhez az első lépés a nyelvi önvizsgálat fontosságának felismerése. A könyv abban segít bennünket, hogy beszédünk hatékonyabb, kifejezőbb legyen. Tisztázza a kommunikáció fogalmát és az információ áramlási iránya szerint csoportosítja a leggyakoribb beszédhelyzeteket. Összeveti az írott nyelvet a beszélt nyelvvel. Felhívja a figyelmet arra, hogy a tömör, zsúfolt, ún. szimultán szerkezetek helyett a beszédben a lazább szövésű, hozzátoldó, ún. szukcesszív gondolatrend a kívánatos. Megismertet a szerző az etológia alapfogalmaival és a nyelvi illetan gondjaival. Segít eligazodni a sokféle köszönési és megszólítási forma között. A beszédkészség fejlesztését – Wacha szerint – példamutatóan megfogalmazott szépirodalmi és értekező prózai részletek felolvasásával kell kezdeni. Ehhez a munkához ad gyakorlati segítséget a szerző szövegelemzéseivel és egy Illyés szöveg-részlet felolvasási „kottájával”.

A könyv gördülékeny, színes, szemléletes, és bőséges – élőbeszéddel kapcsolatos – irodalmat tartalmaz.

Molnár Ildikó

Zelliger Erzsébet: A kupuszinai nyelvjárás igeragozási rendszere.

Budapest, 1977. 59 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 147. sz.)

A könyv bevezetése ismerteti a Jugoszlávia területén levő Kupuszina község történetét, magyar lakosságának eredetét, legfontosabb nyelvjárási sajátosságait, gyakoriabb családneveit és jelenlegi helyzetét.

Földolgozásának első része az igei személyragok rendszerét ismerteti. Természetesen különválasztja az alanyi és tárgyias, valamint az ikes és iktelen ragozást. Mindenütt kiemeli a köznyelvtől eltérő ragozási rendszer elemeit, de úgy, hogy ezáltal nem törik meg a vizsgált egység igeragozásának strukturális képe, hanem utalások, idézetek és a szakirodalom megállapításaira való hivatkozások figyelmeztetik az olvasót a megfelelő helyen az eltérő jelenségekre. Igen érdekes ezek között a kupuszinai nyelvjárásban illeszkedő föltételes mód jelen idejének -k személyragja előtti tövéghangzó, a csonka vagy teljes tőhöz járuló kijelentő mód jelen idejű többes szám harmadik személyű -nak ~ -nek személyrag, valamint a tárgyias ragozás kijelentő mód jelen idejű többes szám harmadik személyű -jék és -ik ragjának ingadozása. Valamennyit a saját gyűjtéséből vett példákon mutatja be a szerző.

Az összetett igealakok kérdését a ritkán előforduló esetek következtében röviden érinti a munka, de megfelelő, a témát megillető terjedelemben foglalkozik az idő- és módjelekkel. Ezek nem mutatnak nagy eltérést a mai magyar köznyelv igeragozási rendszerétől. Részletesen tárgyalja a szerző a nyelvjárás ige-töveinek rendszerét is.

Az értekezés lezárásaként összefoglalja a könyv azokat a jellegzetességeket, amelyek csupán erre a nyelvjárásra jellemzők. A már eddig említetteken kívül ki kell emelnünk az ikes ragozás jelentő mód jelen idejű egyes szám első személyében kizárólagosan használt -k személyragot, a föltételes mód alanyi és tárgyias ragozása közötti különbségtétel hiányát a többes számú alakokban, az *sz-szel* és *d*-vel bővülő *v* tövű igék hiányát, az *-l* végű igéknek a meglétét, s még ezeken kívül elsősorban az ige-tövek tőtípusaiban való néhány jelentős eltérést.

A jól szemléltető példamondatok pontos fonetikai lejegyzése igen nagy erénye a munkának. Jól szemléltetnek továbbá azok a táblázatok, amelyek az egyes fejezeteket követik, végül pedig a kötetet lezáró igei paradigmarendszer, amely több példán mutatja be a kupuszinai nyelvjárás teljes igeragozási rendszerét.

Hajdú Mihály

Zsilka János: Jelentés-integráció.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 421 l.

Zsilka Jánosnak a nyelvi rendszer feltárására irányuló – lassan két évtizedes – munkássága eredményeképpen egyre pontosabb, mélyebb és differenciáltabb kép bontakozik ki a magyar nyelv forma- és jelentésrendszeréről, a nyelvi rendszer egészének működéséről.

Zsilka eredményei a nyelv megismerésében új – az eddigi megközelítések eredményeit meghaladó – szintet képviselnek. Kutatásai a nyelv sajátos – a logikaitól eltérő – rendszerének feltárását célozzák, a nyelvi rendszer működését a rendszer mozgását szabályozó kettős = ellentett (konkrét → általános és általános → konkrét) mozgások egységében ragadja meg.

Kutatásainak eredményeit – számos tanulmánya mellett – eddig öt könyvben tette közzé. Az egyes kötetek szerves folytatásai egymásnak: Zsilka konok követ-

kezetességgel vizsgálja tárgyát, a konkrét nyelvi anyag forma és jelentés egységében történő elemzésével a nyelv belső szerkezete mindjobban feltárul előtte.

Első három könyvében az ún. *szerves rendszer* = a magyar mondatformák rendszere bontakozik ki mind részletesebben. A szintaktikai vizsgálódások, a mondatformák rendszerének kiépítése, különböző szintjeinek vizsgálata szükségszerűen előzte meg kutatásainak jelenlegi szakaszát, amelyben a *nyelvi jelentés* vált a kutatás tárgyává.

A mondatformák egy mindinkább általánosuló folyamat keretében jönnek létre és vezethetők le egymásból. A formarendszer és a jelentésrendszer szerves összefüggéséből következik: az egyre általánosabb – a valóság újabb, szélesebb összefüggéseit tükröző – szintaktikai szerkezetek, illetve a megfelelő igék elvont vagy metaforikus jelentései kölcsönösen feltételezik egymást.

Zsilka előző kötete *A jelentés szerkezete* foglalkozik először behatóan az igék metaforikus jelentéseivel. Pontosabban azzal a kérdéssel, hogy milyen viszony áll fenn az igék eredeti (tulajdonképpen) és metaforikus jelentései között, hogyan érthető meg az átvitt jelentések. Zsilka elemzése egyértelműen bizonyítja, hogy a korábbi elképzelésekkel szemben az Ijel1/jel2 → jel3 összefüggése nem érthető meg pusztán az illető ige különböző jelentéseinek vizsgálatából. Az igék metaforikus jelentései mögött mondatok kapcsolatai állnak. Egy ige konkrét és átvitt jelentései közötti kapcsolat csak különböző igék összefüggései alapján érthető meg. Egy ige metaforikus jelentése több ige jelentésének egysége, integrációja.

Zsilka legújabb könyve a *Jelentés-integráció* ezt a kérdéskört boncolja tovább. A nyelvi tények imponálóan széles körét elemezve az integráció négy különböző típusát állapítja meg. Az integráció egyes formái nem függetlenek egymástól: egy fejlődési sorba állíthatók.

Zsilka fontos felismerése, hogy a határozóknak alapvető szerepük van a mondat-tartalmak kitágulásában, a metaforikus jelentések pedig – az esetek nagy részében – szoros kapcsolatban állnak a deadverbiális képzésekkel.

Minden jelentést a kettős mozgás egységében elemez, vezet le: a) a jelentések mögötti mondatformák konkrét összefüggéseiből kiindulva (= a levezetések induktív oldala); illetve: b) a mondatot meghatározó ige elvont mozzanataiból, lépésről-lépésre haladva az egyre konkrétabb jelentéskomponensek felé (= a levezetések deduktív oldala).

A különböző jelentések kialakulása az integrációk további – hierarchikus – tagolódásának kiépülésével halad párhuzamosan. Vagyis az integrációk olyan elvont jelentésmozzanatoknak rendelődnék alá, amelyek a jelentés nyelvi-logikai elemzésének a formái. A nyelvi jelentéseken belül megfogható kettős mozgás a jelentések és a fogalmak közötti kettős mozgásba megy át. Az igék metaforikus jelentéseinek a kialakulása eleve a fogalmi dimenzionálódással jár együtt.

A metaforikus jelentések belső szerkezetének megfejtése alapján – a könyv talán legizgalmasabb fejezetében – Zsilka a jelentések szinkrón működéséből kikövetkeztethető történeti összefüggéseket vázolja fel. Elemzéseiből azt a nagyhorderejű következtetést vonja le, hogy a metaforikus jelentések mögötti szinkrón összefüggések – a nyelv fejlődésének egy igen magas szintjén – megismétlik a szubsztanciális – funkcionális ellentétes, egymást kölcsönösen feltételező elemi viszonyát. Így ezen összefüggések beható ismerete reveláló lehet a szóosztályok és funkcióik kialakulására, történeti fejlődésükre vonatkozóan is.

Zsilka – előző köteteihez hasonlóan – a feltárt összefüggéseket, az összefüggések sajátos természetének megfelelően ábrázolja is. Az ábrák a kifejtett gondolatok szerves tartozékai: az összefüggések mélyebb megértésének eszközei.

Műveinek tanulmányozása során olvasói, akik nem riadnak vissza attól a szellemi

erőfeszítéstől, amelyet Zsilka gondolatainak megértése megkövetel, nyomon követhetik azt a fejlődési folyamatot, amelyben a nyelv tényleges összefüggései egyre inkább feltárulnak.

Horváth Katalin

